

“Kovač” Jurina

Ante Milošević

Split

Različiti oblici stećaka najčešći su nadgrobni spomenici kasnoga srednjeg vijeka zapadnoga Balkana. Do danas ih je preostalo oko 70.000, no, uprkos količini, na bitna pitanja u njihovim izučavanjima još uvijek nema općeprihvatljivih odgovora. Jedno od takvih pitanja je i ono koje se odnosi na njihovo radioničko porijeklo, odnosno na majstore koji su ih klesali. Kao “kovači” ostali su zapisani tek na dvadesetak spomenika,¹ s time da dosadašnja literatura koja je obrađivala tu problematiku gotovo ne navodi “kovača” Jurinu koji je zabilježen na jednome stećku iz okolice Imotskoga.²

Riječ je o sljemenjaku koji pripada visokim, izrazito monumentalnim nadgrobnicima s naglašenim krovnim dijelom i lučno povijenim hrbtom sljemena. Gotovo u pravilu, takvi stećci su ukrašeni i položeni na pločasti postament. S obzirom na njihovu uočljivu tipološku osebnost među svim nadgrobnim spomenicima ovakvoga oblika, te s obzirom na njihovu koncentraciju na prostoru današnje Dalmacije nazvali smo ih *sljemenjacima dalmatinskog tipa*. Tipološkom i ikonografskom analizom utvrđena im je šira rasprostranjenost na cetinskom i imotskom području u Dalmaciji, te na prostoru Duvanjskog i Kupreškog polja u jugozapadnoj Bosni.³

Za razliku od drugih oblika, *sljemenjaci dalmatinskog tipa* ukupnim izučavanjima stećaka pružaju najviše mogućnosti. To se prvenstveno odnosi na moguće prepoznavanje regionalnih klesarskih radionica, ali i utvrđivanje njihova kronološkog razvoja. Držimo da ovom prilikom nije neophodno detaljnije analizirati pojedinačne ikonografske i reljefne sadržaje na tim spomenicima koji, za ovdje postavljen problem, također mogu biti jednako zanimljivi. Njih je, uostalom, u znatnoj mjeri već obradila N. Miletić,⁴ a kako su rezultati koje je ona u tome postigla za nas prihvatljivi

¹ Bešlagić 1982, 459-484.

² Petričević 1981, 281-284.

³ Milošević 1991, 42-44.

⁴ Miletić 1982, 145-149.

u svim bitnim elementima, mislimo da je u ovoj prigodi vrijednije upozoriti na neke druge, do sada neuočene činjenice koje se odnose na ovu skupinu stećaka.

Vrijeme njihova nastanka jedno je od važnijih pitanja koje se do sada u literaturi vrlo često raspravljalo, pri čemu je gotovo plebiscitarno prihvaćena pretpostavka da su stećci ovoga tipa nastajali tijekom druge polovine 14. i dijelom u 15. stoljeću. Prihvatljivo rješenje problema otežavao je i gotovo potpun nedostatak natpisa na tim spomenicima, pogotovu na onima u poljima jugozapadne Bosne, u Duvanjskom i na Kupreškom. Situacija s takvim stećcima u Dalmaciji, međutim, nešto je povoljnija. U posljednjih dvadesetak godina na sljemenjacima u okolici Imotskoga, u Lovreću i Cisti, uočena su i pročitana tri natpisa, no, ni ti nisu pružili relevantne podatke za njihovu dataciju, premda se njihov sadržaj pokušao iskoristiti i za tu svrhu.⁵ Izvjestan pomak u tom smislu dala su međutim, naslutiti istraživanja groblja s ovakvim sljemenjacima u selu Bisku južno od Sinja. Njima je utvrđeno da je na jednom spomeniku uklesana godina ispisana ćirilskim slovima, a u brojčanim vrijednostima označava 1440. godinu (Sl. 1). U odnosu na kosu plohu sljemena nepravilno je postavljena, što je u početku budilo sumnju da je možda i naknadno uklesana, odnosno da je stećak izrađen i postavljen ranije nego li to navedena godina označava. Dvojbe izražene u tom pogledu odagnao je nalaz srebrnog novca u grobu uz sami stećak, a pripadao je mletačkom duždu Francescu Foscariju iz polovine 15. stoljeća. Obzirom na uočljivu stilsku i ikonografsku srodnost ovih stećaka iz Biska sa drugima iz Dalmacije, ovim otkrićem dobiven je i siguran oslonac za približnu dataciju većine njima sličnih spomenika.⁶

Pouzdana mogućnost datiranja ovih cetinskih stećaka, a s njima i drugih sličnih primjeraka u Dalmaciji i onih u jugozapadnoj Bosni, daljnjim izučavanjima sljemenjaka ovoga tipa pružila je sasvim nove mogućnosti.

U našim dosadašnjim istraživanjima uočili smo nadalje, da se *sljemenjaci dalmatinskog tipa* u cetinskoj regiji (Tab.1) jednostavnijim pratećim dekorativnim elementima i oblicima simbola duhovnog karaktera, ikonografskim rješenjima i izborom motiva narativnih scena, a ponekad i predstavama ljudskih i životinjskih figura, te klesarskom obradom, razlikuju od bolje ukrašenih takvih stećaka u poljima jugozapadne Bosne (Tab.2). Sve elemente i jedne i druge skupine, međutim, nalazimo na stećcima Imotske krajine koja među ovim zonama predstavlja zemljopisnu sponu (Tab.3.4). Ove uočljive stilske i ikonografske razlike, dakako, navode na pomisao da u ovoj široj regionalnoj grupi *sljemenjaka dalmatinskog tipa* treba prepoznati nekoliko klesarskih radionica.⁷

⁵ Petričević 1981, 284; Lozo 1985,342-343.

⁶ Milošević 1991, 11-37.

⁷ Milošević 1991, 44-52.

Daljnjom detaljnijom likovnom analizom utvrdili smo među ovim spomenicima još neke razlike, prvenstveno stilskog i ikonografskog karaktera. Odnose se u prvom redu na grupu jednostavnije ukrašenih *dalmatinskih sljemenjaka* u kojoj su uočene dvije radionički podvojene, ali vremenski vjerojatno približno istovremene skupine ovih spomenika (Tab.5). Jednoj pripadaju monumentalni nadgrobnici koje karakteriziraju u lovu ili plesu sjedinjene ljudske i životinjske figure izduženih udova koje kompozicijski uspješnije i s više likovne slobode tretiraju duže strane tih spomenika. Vrlo često su ove kompozicije dodatno uokvirene stiliziranim vegetabilnim ili tordiranim trakama što u cjelini pojačava njihov likovni doživljaj. Van svake je sumnje da su u ovoj skupini umjetnička ostvarenja klesara stećaka iz Biska dosegla svoj najviši domet.⁸

Drugu, malobrojniju skupinu ukrašenih *sljemenjaka dalmatinskog tipa* čine oni na kojima su s manje vještine klesane reljefne lovačke kompozicije, a uz to su i skromnije veličine. U likovnom smislu odlikuju ih ljudske i životinjske figure kratkih nogu, ukočena i naivno predočena pokreta, a sve bez dodatnih ornamentalnih ukrasa. Važno je još primjetiti da su stećci ovakvih osobina prostorno ograničeni na triljsku i imotsku okolicu, te da ih u poljima jugozapadne Bosne nema.⁹

U skupini bolje i složenije ukrašenih stećaka ove grupe, slične podjele nije moguće uočiti, pa je vjerojatno da veći dio tih spomenika pripada istom radioničkom krugu, pri čemu su ponešto različiti samo prateći dekorativni elementi koji se postupno dodaju narativnim scenama, posebno motivi tordirane užadi i cik-cak linija, križevi s romboidnim krakovima, arkade koje uokviruju narativne scene, te antropomorfnj ljljani (Sl. 2) koji su u ovoj skupini gotovo zaštitni znak njihovog klesara. Povremeno obogaćivanje reljefnih prikaza novim ornamentima u ovom slučaju, pretpostavljamo, ne očituje i drugoga klesara, nego naprosto odražava interni radionički razvoj, odnosno klesarsko usavršavanje i likovno dotjerivanje zadane ikonografske sheme.

Gdje su bila ta radionička središta, danas još uvijek nije moguće pouzdano utvrditi. U činjenici da obje osnovne skupine *sljemenjaka dalmatinskog tipa* u otprilike jednakom broju i kvaliteti nalazimo u okolici Imotskog, pretpostavljamo da je ondje bila i većina tih klesarskih središta. No, kako je riječ o zaista monumentalnim spomenicima, ponekad teškim i po nekoliko tona, a uz to raštrkanim na relativno širokom prostoru, na različitim, za transport često vrlo nepovoljnim lokacijama, logično je pretpostaviti, da se pri njihovoj izvedbi u većini slučajeva, vjerojatno, radilo o putujućim majstorima klesarima. Na tu, u srednjem vijeku inače uobičajenu praksu,¹⁰ upućuje i podatak, da je u selu Bisku, nedaleko spo-

⁸ Milošević 1991, 42-44.

⁹ Milošević 1991, sl. 63.

¹⁰ Bešlagić 1982, 37-41.

menutog groblja sa stećcima pronađen i njihov kamenolom u kojemu je do danas preostao jedan prepolovljen poluproizvod.¹¹

Rezimirajući na kraju prethodno iznijete pretpostavke o najmanje dvijema radionicama koje su klesale *sljemenjake dalmatinskog tipa*, te pretpostavljajući duže trajanje one koja je klesala raskošnije ukrašene takve spomenike, nužno se nameće i pitanje njihovog međusobnog kronološkog odnosa. U tim nastojanjima vrlo dobre mogućnosti za rješenje ovog problema pružile su nam spoznaje koje smo posredno iščitali s uklesanih natpisa na nekolicini ovakvih stećaka iz okolice Imotskog. Dva od njih su iz Ciste i pripadaju vlaškim supružnicima Jerku i Vladni Kustražić, a jedan je iz Lovreča i pripada Vlkoju Bogdaniću. Stećak Jerka Kustražića (Sl. 3) radionički i stilski vrlo je blizak spomenicima iz Biska (Sl. 1), čak u tolikoj mjeri da pouzdano možemo pretpostaviti da ih je radio jedan klesar, pa ga otprilike jednako ovima treba i datirati, dakle oko 1440. godine. Ako uz to znamo da su Kustražići 1436. godine bili cetinski Vlasi, kako je to ostalo zabilježeno u *Zakonu za cetinske Vlahe*, te da su nakon talovčevog osvajanja Cetine počeli progoni Vlaha, posebno nakon 1446. godine, vjerojatno je i da stećak Jerka Kustražića treba datirati nakon tih godina, tj. nakon njihovoga povlačenja iz Cetine.¹² S tim u vezi zanimljiv je i stećak njegove supruge Vladne Kustražić (Sl. 4) za koju u natpisu na njenom spomeniku stoji da je sahranjena pokraj groba svoga supruga, što znači da je ona umrla i da je pod svojim spomenikom sahranjena poslije njega, te da je stoga nužno i da je njen stećak kasnije isklesan. Uvažimo li ovdje poznatu činjenicu da su žene u kasnom srednjem vijeku na dalmatinskom prostoru živjele u prosjeku 10-15 godina duže od muškaraca, dobivamo pretpostavljenu moguću godinu klesanja i postavljanja njenog stećka, a to je po ovakvoj računici vrijeme oko 1455-1460. godine.¹³ Ova činjenica sama po sebi i ne bi bila toliko značajna, da ovaj sljemenjak Vladne Kustražić stilski i radionički nije vrlo blizak spomenutom sljemenjaku Vlkoja Bogdanića (Sl. 5), pa je preciznijom mogućom datacijom stećka Vladne Kustražić posredno dobiveno i približno vrijeme klesanja i postavljanja Bogdanićevog stećka, a time i desetine drugih, stilski i radionički vrlo sličnih bogatije ukrašenih *sljemenjaka dalmatinskog tipa* sačuvanih u okolici Imotskog, te posebno u Duvanjskom i na Kupreškom polju. Za stećak Vlkoja Bogdanića iz njegovoga natpisa znamo da ga je klesao u početku spomenuti "kovač" Jurina, čime smo zapravo dobili vrijeme djelovanja ovog iznimno značajnog i jedinog nam poznatog klesara dalmatinskih stećaka, i uz to izdvojili grupu njegovih sljemenjaka koji umjerenošću dekorativnih elemenata, jednostavnošću i čistoćom kompo-

¹¹ Milošević 1991, 36-37, sl. 47.

¹² Milošević 1991, 54-55, 58.

¹³ Milošević 1991, 58.

zicije, te izrazitom monumentalnošću oblika nesumnjivo spadaju među najljepša ostvarenja umjetnosti stećaka.

Očekujući daljnja istraživanja i bez pretenzija da donosimo definitivne zaključke, držimo da smo donekle uspjeli pokazati da sve stećke, kojima je na bilo koji način moguće utvrditi pripadnost, treba odrediti kao vlaške nadgrobne spomenike.¹⁴ Ako takvim našim spoznajama dodamo i one do kojih su došli drugi koji zastupaju tzv. *vlašku teoriju o porijeklu stećaka*, posebno B. Hrabak i M. Wenzel,¹⁵ i većinu ostalih takvih spomenika, stoga, treba protumačiti kao nadgrobnike te etničke skupine. Dosadašnja istraživanja pretpostavljaju da su ti spomenici nastali uglavnom u vremenskom rasponu od 13. do 16. stoljeća (s time da im je težište produkcije u 14. stoljeću), naši podaci pouzdano dokazuju da ih većinom treba datirati u peto i šesto desetljeće 15. stoljeća, poglavito ukrašene sljemenjake koje smo prepoznali kao regionalni *dalmatinski tip*. Važna je i nova spoznaja o "kovaču" (klesaru) Jurini kojemu smo pokušali odrediti stilski prepoznatljiv opus (uključivo i radionički razvoj, Tab.6), a koji u likovnom smislu i zanatskoj vještini predstavlja vrhunac u umjetnosti stećaka u toj skupini, ali i u umjetnosti stećaka uopće (Sl. 6).

Summary

„Blacksmith“ Jurina

The text will discuss the group of monumental monolithic tomb stones (stećak) characteristic of the area of Dalmatinska zagora (surroundings of Trilj and Imotski) and southwest Bosnia. By decorative elements, simplicity and clarity of composition, the overall stonework orderliness and the monumentality of shape, this group of tomb stones represents one of the most beautiful art creations on the tomb stones from the second half of the fifteenth century.

However, as many monuments of this kind, this group is nearly devoid of inscriptions and most of the stones will always remain the tomb ornaments of unknown heroes made by a hammer and a chisel of unknown stonemasons.

Fortunately, the few of the most beautiful tomb stones from this group has at least some remaining inscriptions. For example, two of the tomb stones (from Cista near Imotski) belong to the couple Vladina and Herko (Jerko) Kustrazić, another one (from Bisko near Trilj) importantly bears the year 1440, while a third (from Lovreč near Imotski) belongs to Vlkoje (Vukoje) Bogdanić. The latter was chiselled by "blacksmith" Jurina (blacksmith is the most common term for stonemasons mentioned on the tomb stones inscriptions). All previously men-

¹⁴ Milošević 1991.

¹⁵ Usp. Hrabak 1956, 29-39; Wenzel 1962, 102-143, a također i Milošević 1991., 6-9, 39-59.

tioned examples and some others without inscriptions from the graveyards in the surrounding area have very similar style and choice of ornament motifs and stonework orderliness. Therefore, there is a high probability that these monuments belong to a group made by the same stonemason. Moreover, by following the development of ornament motifs displayed on these unique examples it is possible to follow the stonework development of that workshop: from the simplest ones in Bisko near Trilj from year 1440 till the most illustrious tomb stones, judged by the ornaments and composition, from the Imotski surroundings and particularly from the field of Kupres, which were made in the last decades of fifteenth century. By the new motifs of narrative scenes (hunting or dance in the circuit) and the depiction of knight tournament under the arcades, the latter have reached the highest art levels on the tomb stones in general.

The aim of this text is therefore to establish the group of thirty monuments which are most probably made by "blacksmith" Jurina as well as to recognise this exceptional stonemason (probably originated from the Imotski surroundings) from the second half of fifteenth century. If not better, the work of "blacksmith" Jurina is at least comparable with the one of the most famous stonemason master Grubač who chiselled the tomb stones in Boljuni near Stolac in Hercegovina approximately at the same time.

Literatura

- Bešlagić, Š.* 1982, Stećci - kultura i ujetnost, Sarajevo, 1982.
- Hrabak, B.* 1956. O hercegovačkim vlaškim katunima..., Glasnik Zemaljskog muzeja, N. s., Etnografija, 11, Sarajevo, 1956.
- Lozo, L.* 1985, Dva stećka iz Ciste, Imotska krajina 342-343, Imotski, 1985.
- Miletić, N.* 1982, Stećci, Beograd, 1982.
- Milošević, A.* 1991, Stećci i Vlasi. Stećci i vlaške migracije 14. i 15. stoljeća u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni, Split, 1991.
- Petričević, I.* 1981, Pročitani «izgubljeni» natpisi, Kačić 13, Split, 1981.
- Wenzel, M.* 1962, Bosnian and Herzegovinian tombstones – Who made them and why, Südost-forschungen, 21/1962.

Sl. 1. Sljemenjak iz Biska s uklesanim slovima na kosoj plohi sljemena koja označavaju 1440. godinu.

Sl. 2. Antropomorfni ljljan na sljemenjaku iz Loureča.

*Sl. 3. Stećak Jerka Kustražića iz Ciste
(danas ispred Muzeja HAS u Splitu)*

Sl. 4. Stećak Vladne

Sl. 5. *Stećak Vlkoja Bogdanića iz Lovreča*

Sl. 6. *Sljemenjaci "kovača" Jurine na Ravanjskim vratima na Kupreškom polju.*

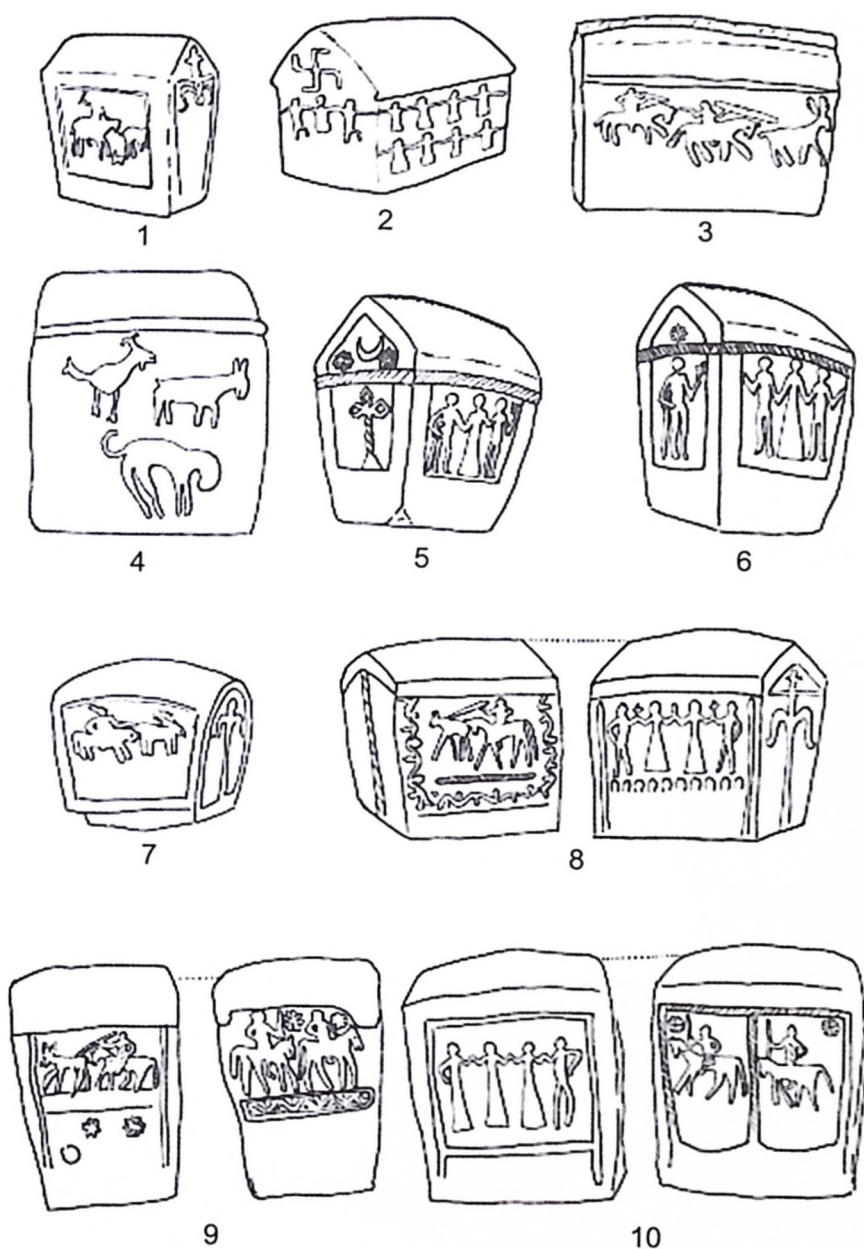
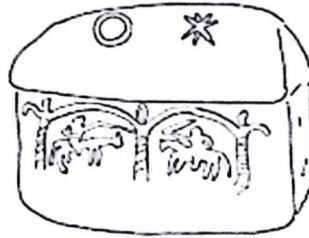

Tabela 1. Sljemnjaci dalmatinskog tipa triljskog područja:
 1-4. Budimiri, 5, 6. Bisko, 7, 8. Strizirep, 9, 10. Voštane

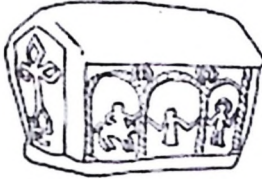
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Tabela 2. Sljemenjaci dalmatinskog tipa u poljima jugozapadne Bosne: 1, 5, 6, 9. Ravanjska vrata, 2. Dvorišta, 3, 10. Sarajlije, 4. Eminovo selo, 7. Uzur glavica, 8. Letka, 11. Vukovsko, 12. Kongora

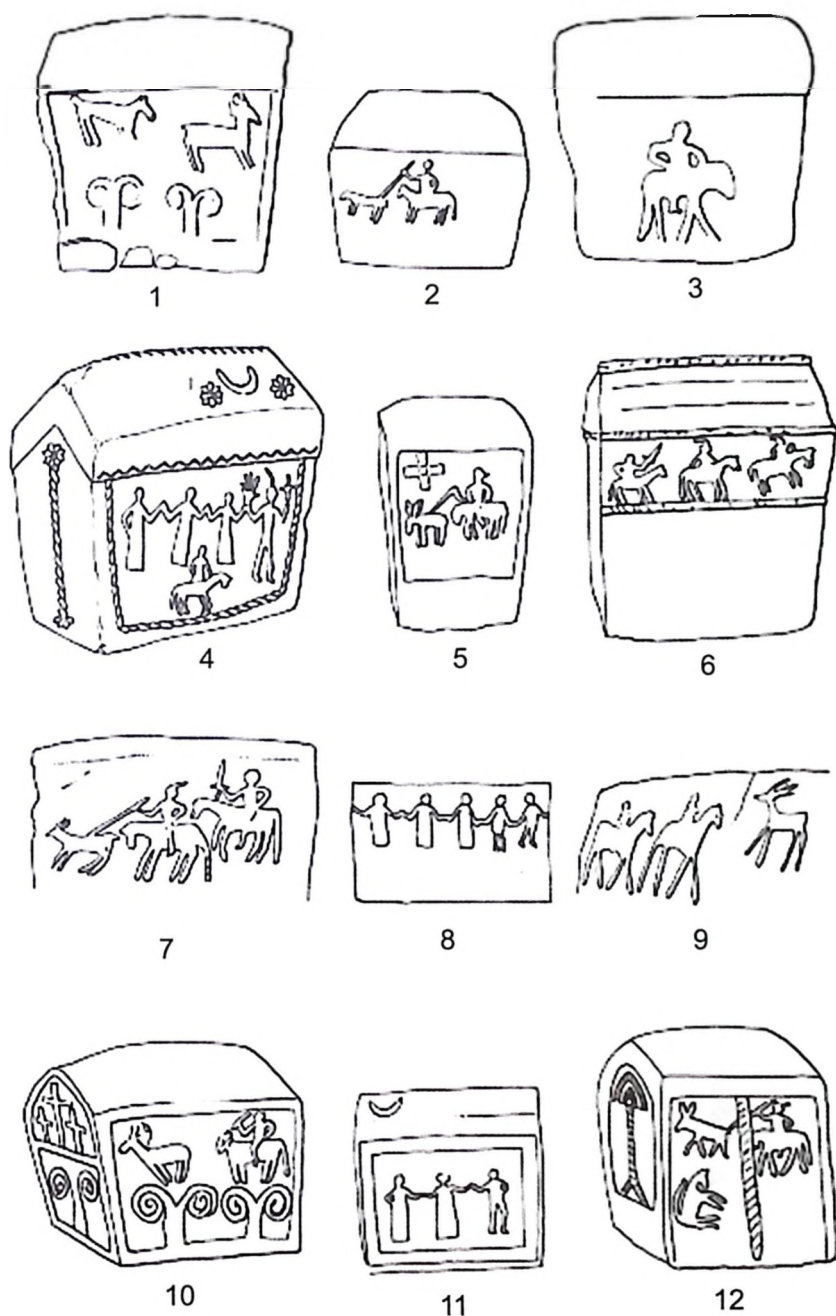

Tabela 3. Jednostavnije ukrašeni sljemenjaci dalmatinskog tipa imotskoga područja: 1, 3, 5, 9, 10. Lovreč, 2, 4, 6-8, 11, 12. Cista

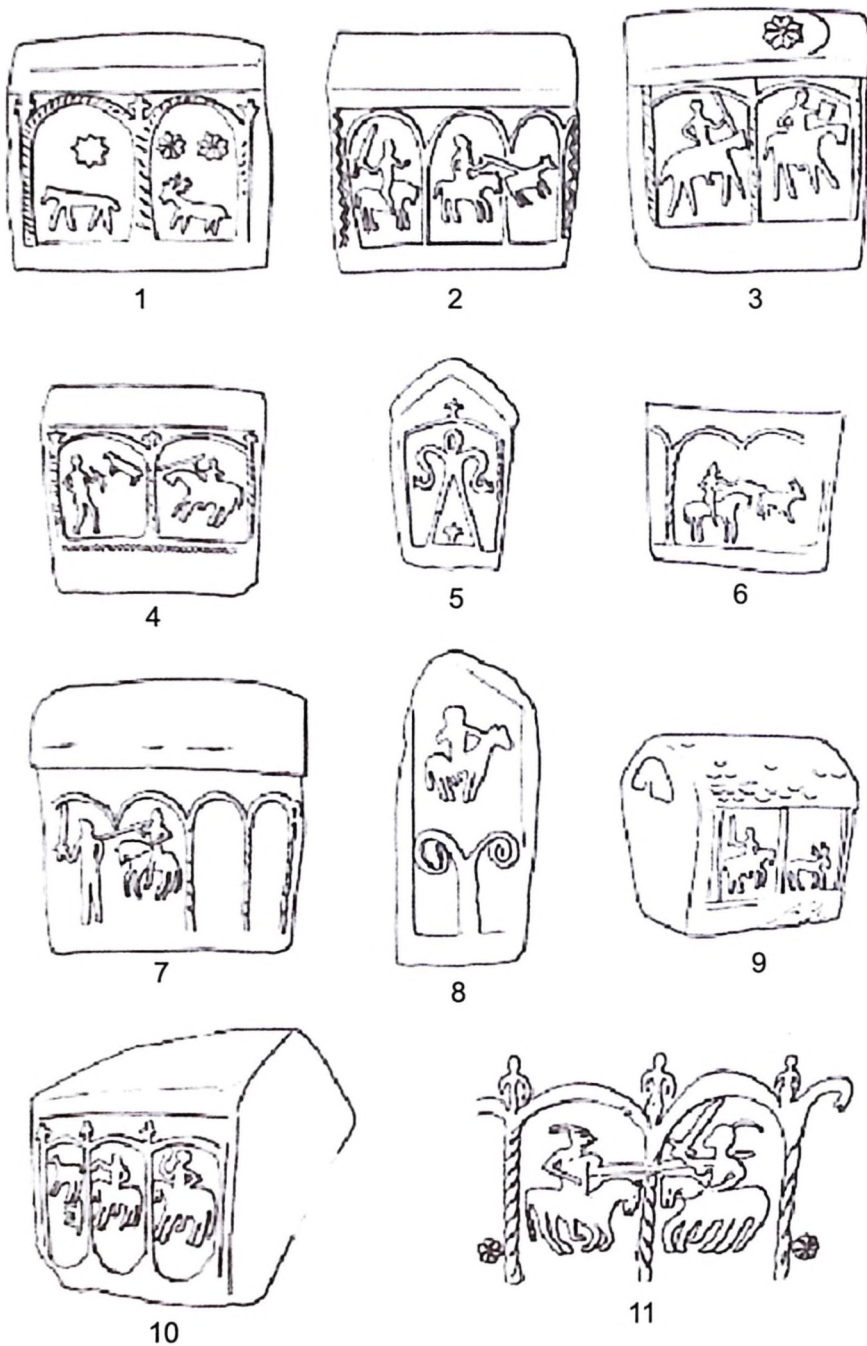

Tabela 4. *Bogatije ukrašeni sljemenjaci dalmatinskog tipa imotskoga područja.*
 1-4, 9, 10. *Cista*, 5-7. *Lovreč*, 8, 11. *Lokvičići*

1

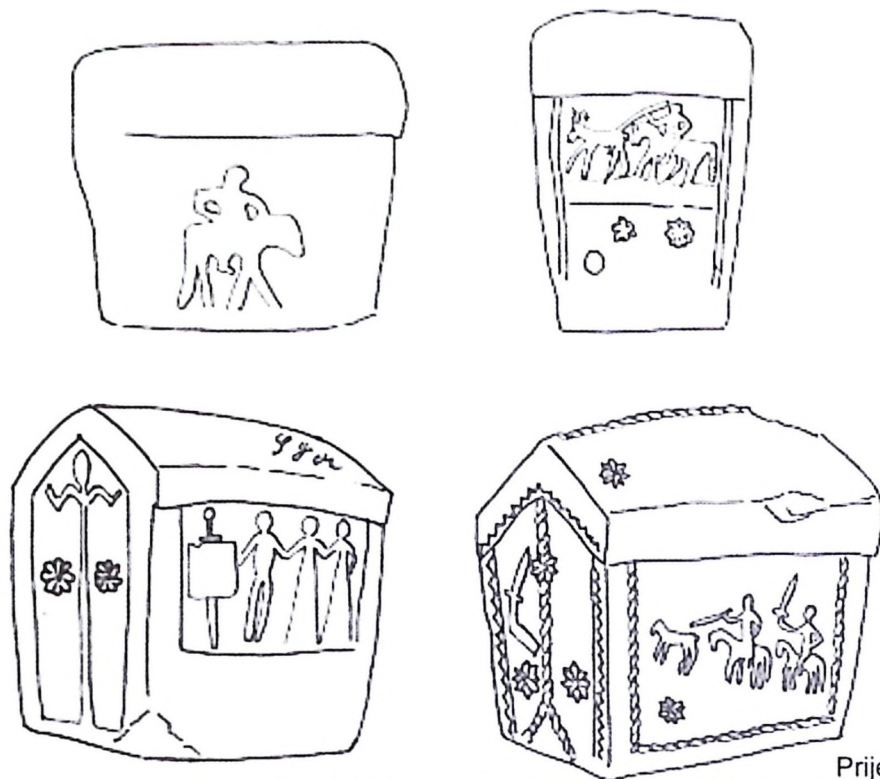

2

3

Tabela 5. Poredbeni pregled ukrašenosti sljemenjaka dalmatinskog tipa po regijama: 1. triljska skupina, 2. imotska skupina, 3. skupina Duvno-Kupres

Prije 1440.

Poslije 1440.

Tabela 6. Shematski prikaz kronološkog usvajanja dekorativnih elemenata na sljemenjacima dalmatinskog tipa u radionici "kovača" Jurine

Pljačke i nasilja Dobrovojevića, ljudi vojvode Sandalja Hranića sa područja Vrsinja

Esad Kurtović
Sarajevo

Polazišta

U izvrsnoj monografiji o humsko-trebinjskoj vlasteli, kojom su brojni anonimni vlasteličići i njihovi podanici značajno izišli na svjetlo historije, Mihailo Dinić posvetio je pažnju i vlasteli Dobrovojevićima. Pred sobom nije imao dosta materijala za obradu, ali je ipak uspio da ih apostrofira i predstavi stručnoj javnosti kao dio šarolike slike teško uočljive sitnije vlastele šireg hercegovačkog područja.¹ Oskudni pokazatelji nisu, a i dalje ne daju dovoljno prostora da se o njima saznaju korisniji detalji pred kojima zainteresirano stoji struka. Tako je i niz osnovnih stvari iz njihovog života teško razaznavati, dokučiti i bitnije promijeniti nepoznato i zahtijevano nad siromašnim obrisima otkrivenih i poredanih dostupnih pokazatelja. Prikupljeni materijal iz Državnog arhiva u Dubrovniku, zasad jedinom relevantnom izvoru koje pruža informacije o Dobrovojevićima, na ovom mjestu djelimično proširuje dosad poznato i o njima ima razloga reći još koji faktografski pokazatelj pred budućim detaljnijim istraživanjima i širim sintetskim sagledavanjima.

Povoljan strateški položaj – ishodište pljačke

Prema dostupnoj izvornoj građi, zabilježeni podanici bosanskog velmože, velikog vojvode Sandalja Hranića sa područja Vrsinja, smještenog između Konavala i Trebinja u današnjoj istočnoj Hercegovini,² uglavnom se odlikuju razbojništvima. Obzirom na profil očuvane građe, koja može da karakterizira izuzetke, to nije jedino njihovo srednjovjekovno ispolja-

¹ Dinić 1967, 53.

² Tošić 1998, 32-34.

vanje, ali može biti i svakako jeste indikativno obzirom na brojne prateće situacije i primjere. Blizina konavoske, pa kasnije, time i dubrovačke granice i značajne putne komunikacije koja je spajala sirovinama i poluproizvodima bogato zaleđe sa Dubrovnikom kao centrom posredničkih usluga u trgovini, omogućavala je Vrsinjanima da se bave pljačkom kao unosnim zanimanjem. To je u tolikoj mjeri učestalo i kao takvo ostalo zabilježeno, prema dosad poznatom, da nije bilo registriranja pljački i žalbi na njihova razbojništva, o njima skoro da ništa drugo ne bismo ni znali! Razbojništvo nad dubrovačkim trgovcima i susjednim Konavljanima predodređeno je njihovim strateškim razmještajem u blizini bogatih susjeda koji su pripadali drugoj feudalnoj hijerarhiji i odgovornosti, te značajnim putevima koji prolaze u njihovoj blizini. Dodatno, izmještanost posjeda i ljudi dvije vlastelinske porodice iz zaleđa, Pavlovića i Kosača, koja se naročito ispoljavala u blizini Trebinja, Popova, Vrsinja i Konavla, bila je povoljan okvir u kojemu su se pojedinci skrivali, maskirali ili baš zbog toga, zajednički djelovali u razbojništvima i lakše uklanjali tragove svojih djelovanja. Takve konstelacije egzistiraju cijelo vrijeme. One nisu mogle proći bez dubrovačkih žalbi njihovom senioru vojvodi Sandalju Hraniću. To je naročito došlo do izražaja u toku Konavoskog rata (1430-1433) između vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovčana. U tom ratu vojvoda Sandalj Hranić se nastojao neutralno ponašati, no njegovi podanici su pokušavali i uspijevali iskoristiti nastalu situaciju radi uobičajene vlastite koristi. Takvim se naročito predstavljaju članovi porodice Dobrovojevića.

Rodonačelnik Dobrovoj Branojević !?

Kao ljudi Sandalja Hranića sa područja Vrsinja pominju se Radič i Branko Dobrovojević.³ Javljaју se u periodu između dvadesetih i pedesetih godina XV stoljeća. Na jednom mjestu, novembra 1419.g. navedeno da je Radič Dobrovojević imao dva brata.⁴ Njihova imena navedena su nešto kasnije. Decembra 1425.g. u jednoj tužbi pomenuti su braća Dabiživ, Branko i Radič Dobrovojević.⁵

³ Dobrovojević Vlatko, pomenut kao trgovac maja 1414.g., bez dodatnih odrednica, vjerovatno nije u srodstvu sa ovim Dobrovojevićima iz Vrsinja: "Bencho Radosaglich et Stoicho Milletich et Vlatcho Dobrouoyeuich mercatoribus" (24.05. 1415.g.), Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), Diversa Cancellariae, XL, 168v.

⁴ "supra Radich Dobrouoieuich cum fratribus suis duobus" (22.11. 1419.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 109.

⁵ "supra Dabisiuum et Branchum fratres Radič Dobrouoeuich Xubač" (04.12. 1425.g.), DAD, Lamenta de foris, VI, 185v.

Porijeklo Dabiživa, Branka i Radiča Dobrovojevića nije najjasnije.⁶ Ima osnova za razmišljanje o njihovom rodonačelniku. Obzirom na učestalu pojavu, po svemu sudeći i Dobrovojevići su svoje prezime baštinili od očevog imena Dobrovoj. Sa druge strane, obzirom da je na području Vrsinja zasvjedočeno ime Dobrovoja Branojevića, čini se da je to upravo onaj okvir u koji bi mogla da se unese pretpostavka o rodonačelniku ovdje razmatranih Dobrovojevića. Naime, sredinom februara 1411.g. Radojko Tvrtković iz Krstca (Krstac kod Glavske) podigao je tužbu protiv Ragušina Miloševića iz Vrsinja 'iz sela Dobrovoja Branojevića' (*de Versigna de villa Dobrouoi Branoyeuich*) zbog krađe jednog vola. Ragušin je krađu izvršio nad svojim zemljakom Dobrašinom Sredanovićem iz Vrsinja, kod kojega je bila navedena tužiteljeva životinja, a to je optuženi učinio u društvu sa Dobrom Radašinovićem, čovjekom kneza Pavla Radenovića.⁷ Pitanje je da li je Dobrovoj Branojević, po kome je nazivano ili prepoznavano 'selo' na području Vrsinja, u nekakvoj vezi sa budućim Dobrovojevićima. Takvim svojim ugledom on odaje mogućnost da je upravo otac Dabiživa, Radiča, Branka i Dobrovojevića, ipak viđenijih i poznatijih podanika porodice Kosača u ovom dijelu njihovog ogromnog posjeda. Uz sve rezerve datih veznih postavki i obzirom na izostajanje direktnih pokazatelja o rodonačelniku Dobrovojevića, ova pretpostavka ostaje na razini ubjedljivosti o kojoj bi trebalo voditi računa.⁸

Nasuprot ove postavke jedno pominjanje Radiča Dobrovojevića iz septembra 1423.g. nije najjasnije. Među većim brojem tada optuženih, naročito onih koji su ljudi porodice Pavlović, kao pljačkaš naveden je i Radič Dobrovojević sa pridodatim prezimenom Jurašević.⁹ Prema tome, širokom prostoru za pretpostavke, najvjerovatnije bi proizilazilo da je njihov otac mogao imati prezime Jurašević koje se pokušavalo prenijeti i na njegove nasljednike. Moglo bi biti i da je u pitanju neka druga osoba istog imena i prezimena, a ne naš Radič Dobrovojević. Otuda, u svakom slučaju, sa navedenim dodatnim prezimenom Jurašević, ranija kombiniranja sa Dobrovojem Branojevićem ostaju samo kao radno polazište u potrazi za rodonačelnikom Dobrovojevića iz Vrsinja.

⁶ Dvadesetih godina XV. stoljeća spomenut je izvjesni Bogeta Dobrovojević, ali bez konkretnijih oznaka o porijeklu: "Bogeta Dobrouoeuich etatis annorum quindecim ut dixit se acordauit usque ad quatuor annos proxime futuris ad texendum cum Vočač Radosaglich" (09.06. 1425.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLIII, 152.

⁷ "Radoichus Tuertchouich de Crestaz ... conqueriter supra Rogusin Milloseuich de Versigna de villa Dobrouoi Branoyeuich, dicens quod ipsum furatur fuit unum bouem quam tenebat Dobrassinus Sredanouich de Versigna. Dobria Radassinouich homo comitis Pauli Radinouich fuit cum eo ad furandum dictum bouem" (15.02. 1411.g.), DAD, Lamenta de foris, II, 32v.

⁸ Indikativno, takvu kombinaciju nije pravio M. Dinić iako je poznao dotični pokazatelj, Dinić 1967, 77.

⁹ "Radič Dobrouoieuich Iuraseuich" (20.09. 1423.g.), DAD, Lamenta de foris, V, 206.

Radič Dobrovojević zvani Vrag

Istaknuto negativnu poziciju u izvorima ostavio je Sandaljev čovjek Radič Dobrovojević zvani Vrag iz Vrsinja. Njegov nadimak Vrag odgovara karakteru izvorne pojavnosti koja ga izbacuje na svjetlo historije, barem po modernijem i današnjem poimanju karaktera nasilnih i okorjelih osoba u jednoj društvenoj sredini. Prema registriranoj optužbi iz novembra 1419.g. Radič Dobrovojević je sa svoja dva brata ('Radich Dobrouoieulich cum fratribus suis duobus') opljačkao četiri svinje Ostoji Hvalkoviću u Konavlima u Vodovolji (Vodovađe).¹⁰ To je prvo poznato javljanje Radiča Dobrovojevića, koji će se kasnije kroz duže vrijeme pojavljivati u sličnim tužbama. Kroz ovaj pokazatelj nije poznato tko su, imenima ne pomenuta Radičeva dva brata. Tek kasnije ćemo utvrditi da su to Dabiživ i Branko Dobrovojević. U svakom slučaju, pljačka se desila na području Konavala gdje je svoj posjed Sandalj Hranić već bio prodao juna 1419. godine i gdje je veći broj njegovih podanika prešao pod dubrovačku vlast, a u isto vrijeme to nije učinila porodica Pavlovića sa svojim posjedima i ljudima. Time je stvoreno jako izvorište za brojne pljačke i razbojništva, jer Dubrovčani nisu mogli u potpunosti kontrolirati izmješani posjed koji su kupili samo od jednog velmože.¹¹

Krajem februara 1420.g. podignute su dvije tužbe u kojima se zbog razbojništva tereti veći broj osoba među kojima i Radič Dobrovojević na području Začule ('in Xaçoli' i 'in Xazoli'). U prvoj tužbi Radovac Radosalić za pljačku optužuje Pripčina Brankovića, Radiča Dobrovojevića, Radiča Tolanovića i Radašina Letiradalja zbog pljačke mača, osam komada tkanine (bursella ?), ogrtača i novčanika (vrećice za novac).¹² U drugoj tužbi Nenko Radovčić optužuje iste osobe za pljačku tri stara ulja, osam dubrovačkih dinara i 12 parvula i dvije lanene vreće od Ostoje Lisčića koji je za Nenka prevezio navedene stvari.¹³ Mimo Radiča Dobrovojevića, koliko je poznato, ostale osobe se više ne povezuju uz područje Vrsinja. Ima razloga da neke od njih sigurno, a možda i sve, pratimo u Začuli, na posjedu

¹⁰ "Ostoia [precrtano: *Palchouich*] Qualchouich ... supra Radich Dobrouoieulich cum fratribus suis duobus. Eo quia diebus nuper elapsis in Canali in contrata dicta Vodouogle predicti sibi abstulerunt violenter quatuor sues siue porcas" (22.11. 1419.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 109.

¹¹ Uporedi specifičnu izmješanu sliku posjeda u Konavlima; U: Kapetanić 1999, 9-31.

¹² "Radouaç Radosaglich ... supra Pripcinum Brancouich et Radiç Dobrouoieulich et Radiç Tholanouich et Radassinum Letiradagl. Eo quia hodie in Xaçoli predicti sibi violenter abstulerunt unum ensem, octo burzolatatos et unam clamidem et saccum unum" (27.02. 1420.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 155.

¹³ "Nenchus Radoucich ... supra predictos Pripcinum Brancouich, Radiç Dobrouoieulich, Radiç Tholanouich et Radassinum Letiradagl. Eo quia hodie in Xazoli predicti sibi violenter abstulerunt staria tria olei et grossos octo in denarii et 12 torollos, duos saccos de lana ab Hostoia Liscich cui Hostoia dictus Nenchus reconomiserat res predictas" (27.02. 1420.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 155.

Pavlovića između područja Trebinja i Popova, gdje su se ove dvije pljačke i desile. To je izvjesno obzirom na pominjanje Pripčina Brankovića, koji je pripadao porodici Krasomirića sa područja Začule, a inače posjeda porodice Pavlović. Na samom početku augusta 1420.g. registrirana je tužba protiv Pripčina Brankovića iz Začule i protiv njegovih ljudi braće Ivka i Radovca Mezića. Oni su u Začuli izvršili pljačku 16 posuda žita, jednog vola i jednog magarca. Pored navedenog i drugi primjeri pokazuju vezanost Brankovića-Krasomirića za Začulu.¹⁴

Ako do tada nije nosio svoj nadimak Vrag, sa kojim se kasnije susreće, Radič Dobrovojević ga je vjerovatno stekao poslije izvršenog nasilja novembra 1421.g. Naime, tada ga tuži Obrad Sarijević iz Konavala zbog teškog ranjavanja mačem njega i njegovog sinovca Petka u Prapratnom. U iscrpnom opisu zločina koji je izvršio Radič Dobrovojević navodi se da je Obradu stradala desna potkoljenica, dok je njegov sinovac Petko ostao bez tri prsta desne ruke.¹⁵

Januara 1422.g. Radič Dobrovojević je bio ponovo optužen za pljačku. Izgleda pogrešno. Kao da je glas o njemu kao razbojniku stalno bio prisutan u Konavlima. Prvo je Pribinja Ivanović za pljačku dvije krave u Konavlima optužio Radiča Dobrovojevića, Bogosava i Juraka Ostojića, Špiroja Preljubovića i Radiku Bečića.¹⁶ Osim za Radiča, za ostale nismo sigurni odakle su. Već marta 1422.g. Pribinja Ivanović je preko Vukoslava Vukočića (možda Vukčića) imao informaciju da su pomenuti pljačku zapravo izvršili braća Bogeta i Bogiša Milošević, Regoje Pribilović, Grupo Staničić i Jurin Pribinović (Pribilović).¹⁷

¹⁴ Mada bi moglo ličiti na prvi pogled i na Žakovo, navedeno 'in Xaçoli' i 'in Xazoli' najprije će bi biti da je u pitanju zapravo Začula. Među optuženima pominje se Pripčin Branković, koji je jasno u jednoj optužbi naveden da je iz Začule: "supra Pripčin Brancouich de Zaççula et supra Iuchum et Radouaç Mezichi fratres homines dicti Pripçini ... in Zaççula ... coppellos sexdecim frumenti et unum bouem et unum assellum" (01.08. 1420.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 226; "supra Zochanum, Radossauum et Pripcinum Crassomirich" (08.02. 1421.g.), Isto, 288; "supra Zochan et Pripcin fratres Branchouich" (27.02. 1421.g.), Isto, 291; "supra Zochan Crassomirich Branchouich ... in Uschoplie" (26.03. 1421.g.), Isto, 297. Sa više primjera o Brankovićima-Krasomirićima, Dinić 1967, 44-45.

¹⁵ "Obrad Sariueich de Canali ... supra Radiç Dobrouoieueich Zubaç. Eo quia dictus accusati die domenico propelapso in Canali in Prapratno uno ense vulnerauit Petchum nepotem dicti Obradi, duobus vulneribus, uno, videlicet, in tibia sinistra et alio in manum sinistra et amputauit digitos tres manis sinistre ipsi Petchi et per vulneris in tibia dicto tibia dicta arescet. TT [Testes]: Miladin Stupochna et Goicho Stupochna" (20.11. 1421.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 357.

¹⁶ "Pribigna Iuanouich ... lamentatur Radiç Dobrogoeuich, Bogossauum Ostoich, Iurach Ostych, Spiroe Pleglubeuich, Radich Becich. Eo quia die dominicho proxime peterito omnes predicti accusati rapina acceperunt dicto accusatori duas vacchas et in loco Canalis. TT: Bogossauus, Radossauus, Bogocini Chomaych" (14.01. 1422.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 388v.

¹⁷ "Pribigna accusator predictus ... Vochossauum Vococich ... dixit quod malefactoris supradicti lamenti fuerunt Bogheeta Miloseuich, Boghissa eius frater, Regoe Pribilouich,

Septembra 1423.g. među većim brojem optuženih, kao pljačkaš, naveden je i Radič Dobrovojević Jurašević. Naime, Bogdan Nartičić iz Konavala optužio je braću Radosava i Jurja Račića, Vukosava Vukšića, Radiča Korenića, braću Vukosava i Ostoju Dragančića, jednog njihovog rođaka od Usinovića čije ime nije znao, Radiča Dobrovojevića Juraševića, Stjepana i Radosava Musbratovića, Radosava Krestosa, više ljudi Dragančića i Usinovića kojima imena nije znao, te Nikolu Barojevića, Nenadu i njegova dva sina Božidara i Radeta Nenadića. Ovaj zajednički napad ljudi Sandalja Hranića i Radoslava Pavlovića završio je temeljitim pljačkanjem imovine i spaljivanjem kuće Bogdana Nartičića iz Konavala¹⁸ (inače, prije kupoprodaje Konavala, ranijeg čovjeka vojvode Sandalja Hranića koji je prihvatio dubrovačku vlast).¹⁹ Dragančići i Usinovići (od Usina Dragančića) su isti rod, inače ljudi porodice Pavlović.²⁰ Nešto kasnije, početkom oktobra 1423.g. Bogdan Nartičić je spisku optuženih pridodao dvojicu Kapičića i Radosava Bosojevića, inače ljude Ostoje Poznanovića.²¹ Kapičići su vlasni Bobani, a njihov senior Ostoja Poznanović član je uglednije porodice Pavlovića sa područja Trebinja.²² Obzirom na njene dimenzije i značajno učestvovanje ljudi porodice Pavlović, ova pljačka je

Grupchus Stancich, Iurin Pribinouich" (12.3. 1422.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 388v.

¹⁸ "Bogdan Nartich de Canali ... supra Radossau et Iuray Raçichi fratres, Volcossaum Vochsich, Radiç Corenich, Volchossaum et Ostoiam Dragançichi fratres et unum eorum consobrinum Usinouich cuius nomine ignoratus, Radiç Dobrouoieuch Iuraseuich, Stipanum et Radossau fratres Musbratouichi, Radosau Crestos et plures homines de Dragançichi et de Usinouichi quorum nomine ad huc ignorat et Nicolam Baroeuich, qui omnes supradictos instigauit et fecit eos venire ad faciendum infrascriptum dampnum et Bosidarum et Radath Nenadichi fratres et Nenad patrem ipsorum. Eo quia dicti accusati die veneris propelapsa de nocte venerunt supra dictum accusatorem et sibi more prodonico et violenter acceperunt sibi res infrascriptas de domo sua et insuper conbuserunt sibi domum, videlicet, tres gonellas amuliere panni latini, mantellum unum panni latini ab homine, I diploidem, I biretum, I par calegarum, II paria subtularium, II mantellos de mercina, I mantellum de Rassia alba, I gugn, I barchaniçam, I scutum, I arcum cum friciis, I cultellissam, I cingulum, II nappas et plures alias res quorum non recordatur et insuper conbuserunt sibi in domo predicta centum quinquaginta staria frugum, item tres equos, item XV boues, item LXXXVII animalia pecudina et caprina, item XV sues" (20.09. 1423.g.), DAD, Lamenta de foris, V, 206.

¹⁹ O Nartičićima u Konavlima polazne informacije, u: Kapetanić/Vekarić 2002, 417-418.

²⁰ O Dragančićima (i Usinovićima), Dinić 1967, 49.

²¹ Kasnije je uz tužbu pridodato: "Item die IIII octobris 1423 predictus Bogdan ... reperisse quod duo Capicich homines Ostoie Posmanouich [*Posnanouich* ?] quorum nomine ignorat et Radoe Bosoeuich homo dicti Ostoie fuerunt inter dictos malefactores et cum dictis malefactoribus", DAD, Lamenta de foris, V, 206.

²² Za Kapičiće: "Die XXII martii 1427 idem Goiach constituiter ... reperit ... Radossauus Capicich de Gliubaç et Ifcho Bogdanouich et Radiuoi eius frater de vlachi Bobani", Lamenta de foris, VI, 186v. O Poznanovićima, DINIĆ (1967), 47-48.

našla svoga odraza i u dubrovačkoj intervenciji preko njihovog poslanika kod vojvode Radoslava Pavlovića.²³

Dvije godine kasnije, septembra 1425.g., Radič Dobrovojević je ponovo među optuženima za pljačku. Naime, Gojsav Boljanović optužio je Radiča Dobrovojevića i Novaka Radetinića zbog pljačke dva vola i tri krave. Stoka se nalazila na čuvanju kod Milosava Milanovića, čovjeka Radosava Krasomilovića. Pljačka se desila u mjestu Strepče kod Konavala ('in Strepze prope Canale', možda Stravča?).²⁴ Novak Radetinić je iz Vrsinja i čovjek je vojvode Sandalja Hranića. Zajedno sa svojim srodnicima i on je poznat po većem broju dubrovačkih optužbi.²⁵ Nepun mjesec dana kasnije Radič Dobrovojević je ponovo među optuženima. Sredinom oktobra 1425. g. ljudi Radiča Dobrovojevića iz Rapta na području Trebinja odgovorni su za nestanak krave Pribila Gojčinovića. Jedan od njih, Radiša Radmić obavezao se da će oštećenom Pribilu isplatiti četvrti dio vrijednosti ukradene krave.²⁶ Prisustvo ljudi Radiča Dobrovojevića na području Rapta kod Trebinja, još jednom potvrđuje da je izmješanost posjeda Kosača i Pavlovića, koju značajno pratimo u Konavlima, bila djelimično i u unutrašnjosti. Dublje zaključke ipak ne treba brzo izvoditi. Oprez se nalaže zbog veza lične zavisnosti vazala prema senioru koje ne ograničava mjesto posjeda vazala, a naročito obzirom na vlahu čija staništa i veze lične zavisnosti prema pojedinoj vlasteli nisu do kraja precizirane.

Decembra 1425.g. u jednoj tužbi po imenima su pomenuta sva trojica braće Dobrovojević. Naime, tada su Radosav Ratković i Radač Gojsalić iz Vitaljine, inače kao ljudi dubrovačkog vlastelina Vite Rastića, podigli optužbu protiv većeg broja lica zbog pljačke stoke i stvari njihovih slugu koji su tu stoku čuvali. Za pljačku su optuženi Dabiživ i Branko, braća

²³ "alli nostri mercadanti che venian a Ragusa soura lo vostro teren doe volte roppe la carauana e tolseno molte some di cera et altre mercadantie. Et da piu andarono in Canal soura lo nostro e brusorno la casa de Nartiçich homo nostro" (8.10. 1423.g.), DAD, Lettere di Levante, IX, 14v.

²⁴ "Goissauus Boglanouich ... supra Radiç Dobrouoeuich et Nouach Radetinich. Eo quia dicti accusati presenti nocte preterita violenter acceperunt Milossauo Milanouich homini Radossauo Crassomilouich duos boues et tres vachas quos et quas ipse Radossauo Milossaus pascebat pro dicto accusatore. Et hoc fuit in Strepze prope Canale" (22.9.1425. g.), DAD, Lamenta de foris, VI, 154.

²⁵ Dubrovčani u pismu Sandalju Hraniću: "Nouach Radetinich de Versigna" (3.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 145v-146; "supra Radiç Branoeuich et supra Nouach Radetinich et Stipan fratrem suum et Pocraiaç etiam fratrem suum et supra Stanichna Raschouich et Milman Radetinich et Volchoslauum fratrem eius et Thomam filium dicti Milmani et Branchum Branoeuich ... in Versigna" (11.1. 1420.g.), DAD, Lamenta de foris, IV, 131v.

²⁶ "Cum Radissa Radmilouich de Rapath de Tribigna homo Radizi Dobrouoieuich furatus fuerit cum frater suo Dobrillo et Milouaçio Miletich et Pribisauo Malouçich et Bogdano Radmilouich omnibus de Tribigne vaccam unam Pribilo Goicinouich valoris yperperos nouem. Videlicet, idem Radissa Radmilouich confessus est ... pro parte ipsum ... pro quarta parte ... promisit super se ... dare dicto Pribillo" (15.10.1425.g.), DAD, Diversa Cancellariae, XLIII, 212v.

Radiča Dobrovojevića, izvjesni Ljubiša i drugi ljudi Radiča Dobrovojevića, braća Bogiša i Bogdan Milošević, braća Radivoj i Vukosav Božićković iz sela Bani (u Konavlima), dva čovjeka 'de Bardo' (ili de bardo ?; u svakom slučaju 'iz Brda') vlasi Banjani, te Nikša Vukšić Voitanović, Pelargo Bogunović, Branko Božićković, Ogrin i Ljubiša Gojaković Đurinić iz Vitaljine. Kada su sluge bile sa stokom na ispaši 'in Copiza', optuženi su ih noću napali i oteli im 23 koze, vola i kravu, vlasništvo tužitelja Radosava Ratkovića, zatim tri koze drugog tužitelja Radača Gojsalića, te svu odjeću i prateću opremu ('arma') koju su imale njihove sluge.²⁷ Kada se razvrsta čitav niz optuženih, uz Dobrovojeviće i Miloševiće kao ljudi vojvode Sandalja Hranića iz Vrsinja, u ovom razbojništvu daju se prepoznati i Dračevićani, te Konavljani iz naselja Bani i iz Vitaljine koji su ranije (prije kupoprodaje Konavala) bili Sandaljevi ljudi.²⁸ U dopunama optužbe, dvije godine kasnije, pomenut je i Ljupko Miljević, inače i on sa područja Vrsinja.²⁹

Na samom kraju 1426.g. Radič Dobrovojević je ponovo među optuženima. Radota Mihačević i Radič Branisalić iz Vitaljine optužili su Radiča Dobrovojevića, Vukca Dobrašinića, Nenada i Večerina Mazića, sve iz Vrsinja, a zbog izvršene pljačke žita u konavoskim planinama.³⁰

Dubrovačka intervencija kod Sandalja Hranića

Teško je znati kako su se sve navedene tužbe završavale. Po svemu sudeći Radič Dobrovojević je bio izvan ruku pravde koju su tražili oštećeni dubrovački susjedi i trgovci. U ranijem periodu nije poznato ni

²⁷ "Radossauus Ratchouich, Radaç Goissaglich homines ser Vite de Resti in Vitaglina ... supra Dabisium et Branchum fratres Radiç Dobroueueich Xubaç et supra Gliubissam et alios homines ipsius Radiç, Boglissam et Bogdan fratres Milosseuichi, Radiuoi et Vochossauum fratres Bosicchouichi de villa Banni et supra duos homines de Bardo de vlachis Bagnani [sa strane dodato: "*Et supra Nixam Vochzich Voitanouich, Pelargum Bogounouich, Branchum Bosicchouich, Ogrin et Gliubissam Goiacouich Iurinch de Vitaglina*"]. Eo quia ... dum ipsorum conquerentis famuli essent cum animalibus eorum in pascuis in Copiza noctis tempore ipsi suprascriptis accusati suprauenerunt supra dictos famulos ... ipsos verberauerunt et ligauerunt. Et deinde per vini sibi acceperunt et alio conduxerunt, videlicet, dicto Radossauo pecudes viginta tres, unum bouem et unam vacam, et dicto Radaç tres pecudes et item scripte pecudes et qui erant unius hominus voiuode Sandagl et omnia arma et vestimenta que erant et habebant dicti famuli custodientes animalia predicta" (04.12. 1425.g.), DAD, Lamenta de foris, VI, 185v.

²⁸ O Vojtanovićama iz Dračevica, DINIĆ (1967), 52.

²⁹ "Gliupcho Miglouich" (25.1.1428.g.), DAD, Lamenta de foris, VI, 185v.

³⁰ "Radota Michaceuich et Radiç Branisaglich de Vitagnina de Canali emptoires planinarum communis in Canali ... supra Radiç Dobroueueich et Vochaç Dobrasinich et Nenatam Masich et Veçerin Masich Subzi de Versigna. Eo quia predicti accusati de dictus Planinas eis violenter abstulerunt centum coppellos de frumento et ordeo et segule" (30.12. 1426.g.), DAD, Lamenta de foris, VII, 123.

da su pojedini od navedenih slučajeva dobijali šire dimenzije u odnosima između susjeda, Kosača i Dubrovčana, mada se u pljačkama značajno pominju i ljudi Dobrovojevića, kao i to da se radilo o učestalijem prisustvu Vrsinjana u tim razbojništvima. Ispratili smo dubrovačke intervencije kod vojvode Radoslava Pavlovića, čiji ljudi su akt Sandaljeve kupoprodaje Konavala 1419.g., kao svojevrsno prelazno doba, češće iskorištavali kroz raznorazne pljačke. Očito je i da su Sandaljeva kupoprodaja Konavala 1419., njegova pomoć Dubrovčanima oko stjecanja Sokola 1423. i kupoprodaje dijela Konavala porodice Pavlović na samom kraju 1426.g. bili prostor kojim su, radi koristi, Dubrovčani prelazili preko nekih stvari u odnosima sa vojvodom Sandaljem. Možda i nemamo dostupne informacije o konkretnim dubrovačkim intervencijama zbog razbojništva Dobrovojevića, no i to se kasnije promijenilo. U svakom slučaju, u narednom periodu dolazi i do direktnih intervencija Dubrovčana kod vojvode Sandalja Hranića.

Početak 1427.g. dubrovački ambasador Ivan Gundulić koji se nalazio u poslaničkoj misiji kod vojvode Radoslava Pavlovića imao je od svoje vlade iz Dubrovnika nalog da nađe prostora i za susret sa vojvodom Sandaljem Hranićem.³¹ Između ostalog, kod Sandalja je trebao intervenirati upravo zbog neposlušnosti njegovog podanika Radiča Dobrovojevića. Prema informacijama kneza i providura Konavala, koje su bile vrlo precizne, u petak, 10. januara 1427.g. Radič je iz Vrsinja prešao u Konavle i ukrao tri krave. Poslanik je trebao tražiti Sandaljevu intervenciju da se te krave vrate.³² Čini se da je u svemu tome iznađeno pozitivno rješenje među susjedima. Ovo je ujedno i prvi direktni pokazatelj da su Dobrovojevići sa područja Vrsinja bili podanici velikog vojvode Sandalja Hranića.

Dobrovojevići, prije svega Radič, svojim pljačkaškim potezima zahladili su i svoje odnose sa Dubrovčanima. Izgleda da su uspijevali i da poprave svoj imidž pred Dubrovčanima, ali da nije zaboravljano koje sve probleme pružaju gradu podno Srđa svojim pljačkama. To pokazuje činjenica da je Radič Dobrovojević bio primoran da traži kratkotrajnu dozvolu da bi mogao doći i boraviti u Dubrovniku. Marta 1427.g. Radiču je data vjera da može doći slobodno u Dubrovnik, ali samo na osam dana.³³ De-

³¹ "Se nello andare o nel tornare vostro voi trouerete circa del vostro camino voiuoda Sandagl andare alla sua presençia" (13.1.1427.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 5.

³² "P er lettere del nostro prouedidor et del nostro conte che venerdi passato adi 10 di questo mese Radiç Dobrouoyeuich venne et tolse in Canale tre vache e menole in Versigna. Pero pregate el dito voiuoda che li piaça di far comandamento alli officiali suoi in quel luogo che fazano rendere le dite vache et che damo auanti nessun non al si a rubar li nostri pero che noi sauemo di certo che questo e contra ala volonta del dito voiuoda" (13.1.1427.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 5.

³³ "de dando fidam Radiç Dobroeuich [Dobrouoeuich ?] venient Ragusium ... usque ad festum Pascalis proxime quo venire teneant habeant fidam octo dies postquam applicatus fint" (15.3.1427.g.), DAD, Consilium Rogatorum, IV, 15v.

talji nisu poznati, pa je pravo pitanje u kakvom svojstvu ili poslu je tada Radič dolazio u Dubrovnik.

Dubrovačka intervencija kod Sandalja Hranića nije polučila značajnije promjene ponašanja u taboru Dobrovojevića. Oni se i dalje koriste pljačkom i nasiljem kao uhodanim, a prema dostupnim izvorima reklo bi se i jedino poznatim sistemom privređivanja. U značajnoj mjeri sada se počeo isticati Dabiživ Dobrovojević.

Već u drugoj polovini marta 1427.g. Dobrovojevići su opet predmetom tužbe. Naime, Maroje Čibranović (Zibranović) iz Gruža optužio je Dabiživa Dobrovojevića brata 'Radiča Vraga', Bogdana Miloševića, Radivoja Bogosalića i Dobrila Petkovića zbog pljačke tri krave i jedne svinje koju je Maroje držao kod Ratka Miošića u Konavlima.³⁴

Krajem novembra 1428.g. četvoroica braće, Biladin, Sridan, Boljesav i Miladin Stuponja iz Konavala, inače ljudi ('villici') dubrovačkog vlastelina Aloviza Gučetića, zbog pljačke 133 grla sitne stoke (koza i ovaca) u mjestu 'Narattum' (nama poblizhe nepoznatom), optužili su veći broj Vrsinjana, te zasigurno po jednog Dračevićana i Ridanina. Među optuženima koji su pljačku izvršili 'sa oružjem u rukama' bio je i Dabiživ Dobrovojević.³⁵ Ni na tome se nije stajalo. Početkom 1429.g. Mioša Radosalić iz Brena prijavio je tužbu zbog pljačke dvije krave i opreme, ali nije poznavao napadače.³⁶ Godinu dana kasnije za tu pljačku je optužio Dabiživa Dobrovojevića, braću Vukca i Radivoja Bogosalića, braću Mladena i Mladoša Starčića (Baljinovića) i braću Radivoja i Vidaka Dobrosalića.³⁷ Inače

³⁴ "Maroe Zibranouich de Grauosio ... conqueritur Dabisiuum Dobroeuich fratrem Radič Vragh, Bogdan Milosseuich, Radiuoi Bogosalich, Dobrillum Petcouich Subzi. Eo quia tres vacas et unum porchum salsum quas et quem habeant ab eo Maroe in Canali Ratchus Miosich sibi accepte fuerunt violenter de domo ipsius Ratchi per dictos Subzi. De qua violentia informatus est comes Canalis et scripta in eius libro" (23.3.1427.g.), DAD, Lamenta de foris, VII, 162v.

³⁵ "Biladin et Sridanus et Bogliesau et Miladinus fratres Stupochne villici Alouixius de Goze ... supra homines de Vaisignach vocatis Dabisiuum Dobrouoeuich et Dobrachum et Milorat Gratchoeuich fratres ... item supra Nixam Vochcich de Drazeuiza et Branchum Miloseuich, Petusinum Postnanouich [? Posnanouich] et Radouanum Musbrat de Rigiane. Eo quia die domenica proxime preteritis dicti accusati cum aliis venerunt ad locum vocatum Narattum et per vim armata manu sibi acceperunt animalia minuta centum XXXIII inter capras et oues. Item supra petchum Rugich et Cmitchum Radiuoy Rugich de Vresigna qui fuerunt cum predictis" (26.11. 1428.g.), DAD, Lamenta de foris, VIII, 115v.

³⁶ "Miosa Radosalich de Breno ... Eo quia his diebus per aliquos quos dixit ignorare fuerunt sibi per vini accepte due vacae et ligati duos eius filli et expoliati vestibus quos in dorso habebant et sibi ablati et una corteclixia" (30.1.1429.g.), DAD, Lamenta de foris, VIII, 151.

³⁷ "Die XXII ianuarii 1430. Suprascriptus Miosa Radosalich ... Dabisiuum Dobrouoeuich de Subçi et Vucaz Bogosalich et Radiuoyum eius fratrem, Mladinum Balienuich Starcich, Mlados fratrem dicti Mladini, Radiuoy Dobrosalich et Vidach eius fratrem", DAD, Lamenta de foris, 151.

Baljinovići i Dobrosalići su nasljednici Baljina i Dobrosava Starčića iz Glavske i ljudi su vojvode Radoslava Pavlovića.³⁸

Dobrovojevići u Konavoskom ratu

Konavoski rat 1430-1433g. između vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovčana imao je svoga odraza u širim okvirima odnosa Dubrovnika i bosanske vlastele.³⁹ Pored vojnih akcija i krupnih političkih pitanja koja su rješavana na najvišem nivou, među vladarima i krupnim velmožama, i Dobrovojevići su se svojim postupcima našli u središtu odnosa koji su u posebnom političkom miljeu građeni i održavani između vojvode Sandalja Hranića i Dubrovčana.

Vojvoda Sandalj Hranić našao se u Konavoskom ratu u specifičnoj situaciji. Njegove interesne veze bile su bliže Dubrovčanima nego susjedu vojvodi Radoslavu Pavloviću. Pored pratećih političkih kombinacija koje su radile o glavi vojvode Radoslava Pavlovića, Sandalj je zvanično istupao kao neutralna strana. Uzdržavajući se od konkretnih akcija koje nisu imale završenu konstrukciju političkih okvira Sandalj se nije aktivno miješao i nije dozvoljavao svojim ljudima da se miješaju u nastali Konavoski rat. U tome je bio istrajan. Dubrovčani su se za vojne efektivne snalazili na širem području, ne libeći se da nabavljaju profesionalne vojnike u Italiji i na drugim stranama. Mjesečna plaća vojnicima bila je primamljiva i za brojne Sandaljeve ljude, kao i one koji su bili pod njegovim utjecajem. Pored Grgura Nikolića i vlaha Ridana na dubrovačku stranu bili su spremni da uđu i 'Konenovići' (možda Komlinovići, vlastela sa područja Broćna) koji su dolazili do Sandalja da traže dozvolu da idu u dubrovačku službu. I tu priliku Dubrovčani su iskoristili da još jednom traže od Sandalja da izda dopuštenje da mogu biti na njihovoj strani i u njihovoj službi svi oni koji su bili i Dubrovčani (imali dubrovačko građanstvo), a koji su imali pravo i obavezu da brane svoj grad.⁴⁰ Od svega toga očito nije bilo ništa. Barem ne u zvaničnom smislu.

³⁸ "supra ... Mladienum Baglinouich et Bogauaç Baglinouich de Glauscha et Mlados Baglinouich et Milich Baglinouich et Radoslau Radiceuich hominem Radosloui de Glauscha" (28.09. 1425.g.), DAD, Lamenta de foris, VI, 156; "supra Baglinum Starçich et omnes filios suos et supra omnes filios Dobrosauī Starzich et supra omnes homines eorum de Glauscha" (03.03. 1427.g.), Isto, VII, 148v.

³⁹ O tom ratu šire u: Truhelka 1917, 145-211; Ćirković 1964, 261-266; Živković 1981, 139-162.

⁴⁰ "Intendessimo quanto scriueti de li Chonenouichi i quali vegnirno da Sandagl ad mandar licencia de venir in nostro secorso e delle preferte anno a fatto a voi ... dobiate dire e pregare voi uoda non nominando alcun ma parlando in generalita. Se alcuni nostri amici li antichi deli quali et essi instessi sono nostri iurati citadini et anno promesso et sono obligadi come citadini nostri alli seruigi et bisogni da Ragusa patria loro voleno venir

Dubrovčani su ipak angažirali one koji su i bez Sandaljeve dozvole bili spremni da za platu budu u njihovoj službi. I tu se osjećao Sandaljev utjecaj neutralnosti. Dubrovčani su u najam angažirali 20 ljudi sa područja Huma, ali su im, iako to Dubrovčani ne žele da vjeruju da je sa Sandaljevim znanjem, Sandaljevi ljudi uzimali za zlo, pa su njihove kuće i porodice doživljavale neprijatnosti (*case et fameglie sentiamo essere fatta nouita per li valiosi desso voiuoda*).⁴¹ O angažiranju ljudi sa područja Huma bilo je govora i kasnije. Jula 1430.g. Dubrovčani su angažirali 45 ljudi koji su se sami pojavili tražeći tako posao,⁴² ali, zato, augusta 1430. g. nisu htjeli da unajme još 21 čovjeka.⁴³

No, osim u dubrovačkoj službi, bilo je i drugačijeg angažiranja Sandaljevih podanika. Rat je oduvijek bio situacija-pozicija u kojoj su pojedinci i skupine nastojali da izvuku korist. Sandaljevi Vrsinjani bili su i ostali, poput Trebinjaca vojvode Radoslava Pavlovića, redovno okrivljivani za pljačke i ubistva na svom, okolnom humskom i konavoskom području. U Konavoskom ratu oni su nastojali da iskoriste situaciju i na drugi način, pokušavajući pod krinkom ljudi vojvode Radoslava Pavlovića da dođu do ratnog plijena. Naime, krajem maja 1430.g. Sandalja je trebalo izvjestiti o stanju na bojištu gdje su, tih dana, Dubrovčani sa 3.000 ljudi imali uspjeha u napadu na područje Trebinja.⁴⁴ Radost nije potrajala dugo. Usljedila je reakcija Radoslava Pavlovića, a u porazu Dubrovčana i problemi za Sandalja Hranića. Dubrovčani su već početkom juna javljali o potpuno drugačijem stanju. Prvo su odgovarali na Sandaljevo pitanje o učešću njemu podložnih vlaha Pliščića na strani Radoslava Pavlovića, što su mu Dubrovčani i potvrdili, navodeći da su ih prepoznali u napadu na Brgatu.⁴⁵ Sa druge strane Sandalju je zasigurno imenom potvrđeno ne-

al nostro secorso e seruigio che ad essi tali lo dicto voiuoda voglia dar licencia che possino venir con suo homeni" (27.7.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 185v

⁴¹ "pero che, come sapete auessimo parola di esso voiuoda de potere cerchare et auere al nostro seruigio deli suoi homeni de Chelmo non de gran sauia per la qualcosa tollessimo a nostro soldo cercha 20 homeni deli suoi de Chelmo contra li qual, zoe, allora case et fameglie sentiamo essere fatta nouita per li valiosi desso voiuoda, la qualcosa speremo debia essere contra saputa et volunta del dicto voiuoda" (18.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 161v.

⁴² Sa strane: "Pro 45 de Chlemo leuandis ad nostrum soldum"; "de accipiendo ad soldum nostrum quod et prout nunc datur circa homines quadraginta quinque qui de Chlemo huc ad nos venerunt ipsis habentibus arma qui nutti debeant in Canale" (28.7.1430.g.), DAD, Consilium Rogatorum, IV, 205v.

⁴³ Sa strane: "Pro illis de Chlemo". Nije usvojen prijedlog: "Prima pars est de accipiendo ad nostrum stipendium circa homines 21 de Chlemo qui nuper huc venerunt", već je usvojeno: "Secunda pars de non accipiendo" (12.8.1430.g.), DAD, Consilium Rogatorum, IV, 216v.

⁴⁴ "Questi di passadi abbiamo mandato in Tribigne perte della nostra oste, zoe homeni tre milia i quali virilmente intrando et stando in Tribigne piu volte con li inimici anno avuto a fare e sempre di loro anno avuto victoria" (28.5.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 142.

⁴⁵ "Per quello che altre volte ve scriuessimo che voiuoda Sandagl voleua da noi esser informato et auisado se li vlachi de Plischa forno con li inimici nostri contra noi, vi dicemo

prijateljsko ponašanje njegovog čovjeka iz Vrsinja, Radiča Dobrovojevića, i inače poznatog po nizu ekscesnih slučajeva u dotadašnjim odnosima prema dubrovačkim podanicima, koji je u dubrovačkim pritužbama bio očiti primjer lošeg uticaja i favoriziranja dubrovačkih protivnika. Naprotiv, Dubrovčani ističu primjer Novaka Radetinića iz Vrsinja koji se, u duhu Sandaljeve neutralnosti, nije htio miješati u odnose Dubrovčana i Pavlovića.⁴⁶

Na kraju svoga javljanja Dubrovčani prenose najnoviju informaciju koja govori o stradanju njihove vojske na području Trebinja. Na mjestu gdje su nedavno imali uspjeha, njihova vojska je doživjela napad, a pored postradalih, zapovjednik vlastelin Marin Gučetić je bio zarobljen. U ovoj brznoj reakciji Radoslava Pavlovića, Dubrovčani su prepoznali i ljude Sandalja Hranića. Oni su kao neprijatelji uzeli učešće u sukobu protiv Dubrovčana, a posebno su istaknuti ljudi 'conte Grigoro' (kneza Grgura Nikolića) kojemu je bila upućena pritužba, Vrsinjani ('quelli de Versigna') i neki vlasi Sandalja Hranića ('alguni vlachi di esso voiuoda Sandagl') koji su upravo tada prolazili u svom uobičajenom prevozu solju iz Dubrovnika. Od Sandalja Hranića, za kojeg ne vjeruju da je sve to bilo sa njegovim znanjem, Dubrovčani traže brzu i primjernu intervenciju.⁴⁷

che credemo de si. Che gli fosseno perche siando venuti li inimici acombatere el campo nostro a Vergato, li nostri che combateua dicenno che li parse cognosere de li detti vlachi che erano con essi inimici contra li nostri" (3.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 145v.

⁴⁶ "gli dicemo el auisemo che siando il campo nostro in Tribigna et siando andati alcuni pochi deli nostri per brusare la villa de Dreuini Dol Radiz Dobrouoeuich de Versigna con duodexe homeni volse ferir sopra li nostri ridando chi e homo voiuoda Sandagl ne aiuta che non se brusa la villa de li nostri conpari e cari amici et vicini. Ma li contrasto Nouach Radetinich de Versigna il qual con 16 homeni venne li digando che non se impazasse ma lassasse far li homeni de Ragusa sua volunta. Et pero per parte nostra pregatelo che de esso Radiç per lo suo mal far tal vendeta voglia fare che sia ad exemplo ali altri suoi de non presumere cusi contra li nostri in fauor de li inimici. Et Nouach del suo ben fare lal'dare a conforto suo e de li alta per simel caso e fatto. Et se petessino obtegnir da luy chel vi disse le lettere le qual ad essi ambi vora scriuere lal'dando il bon del ben fare et corrigendo et reprimendo il catiuo del mal fare molto ne feria grato et abiandole abute mandatenele di qua pesche noi li inimaremo" (3.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 145v-146.

⁴⁷ "Come auanti vi scriuessemo il nostro campo fo in Tribigna ... Scritta e bollada questa ad hora tarda auessimo noua che il campo nostro mandado in Tribigna guastato quello che restaua a guastar dessa contrata ritornando a casa fo incalzado et asalito da quelli de Tribigna. Con li quali erano li homeni del conte Grigoro come siamo informadi, auegna che credemo contra sua saputa et volonta di la qualcosa a luy abbiamo scritto agrauandone. Et de l'altro la do erano quelli de Versigna. Et pero simele se gli ritorna alcuni vlachi di esso voiuoda Sandagl i quali erano stati qua a tuor sal. I quali tuti forno et denno adosso alli nostri i quali siando strachi et vedendosi asaliti et offesi da quelli che non sperauemo ne dubitauamo se messeno in rotta et cusi son stati rotti cum gran danno desso nostro campo et e sta prexo lo nostro zentilomo ser Marino Nico. de Goze capitano desso nostro exercito, di la qual cosa vogliamo per parte nostra vi dobiate dolere et grauare al dito voiuoda pregando che contra li suoi voglia cusi et per tal modo procedere et far vendeta che a tuti sia manifesto quello non essere stato de suo volere et a tutti li altri suoi sia

Poraz Dubrovčana je bio težak, jako je odjeknuo u zaledu ostavivši i psihološki utisak ubjedljivog poraza Dubrovčana. Ni detalji o tom porazu Dubrovčanima nisu bili na vrijeme poznati. U više navrata kasnije će Dubrovčani precizirati šta se sve dešavalo i koji su to vlasi bili učesnici u navedenom događaju. Navodeno je da su Sandaljevi ljudi bili u zajedničkoj akciji sa ljudima Radoslava Pavlovića, a da su se vlasi, koji su se vraćali sa 300 tovara soli natovarenih u Dubrovniku, njih 170 u karavanu, riješili tovara i sa konjima jurnuli u sukob. Od vlaha napominju da su to bili: Mirilovići, Burmazi, Pocrnje, Pliske i Bobani.⁴⁸ Dubrovčani su bili u pravu obzirom na učesnike, neke od njih su prepoznavali prema vojnoj opremi svojih ljudi ('arme'). Stoga su, prepoznavanjem vojne opreme, nešto kasnije, na čitav niz bili pridodati i vlasi Pilatovci i vlasi Kresojevići kao učesnici u napadu na njih na području Trebinja, a potvrđivali su i da se zaista radilo i o ljudima kneza Grgura Nikolića.⁴⁹ Što se tiče Vrisnjana i za njih je bilo izvjesno da su imali učešća u navedenom događaju,⁵⁰ a predvodio ih je već pomenuti Radič Dobrovojević, inače zvani Vrag, kojeg

ad exempio di non presumere cusi fare contra noi, contra la sua volunta et honore" (3.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 146. Dubrovčani su se nastojali pobrinuti za svoje stradalnike na području Trebinja: "Prima pars est de prouidendo illis de Ragusio tam viuus quam mortuis ad conflictum Tribigne" (9.6.1430.g.), DAD, Consilium Rogatorium, IV, 175v; "de prouidendo cuilibet suprascriptorum Ragusienses qui fuerunt ad conflictum Tribigne de copellis tribus frumenti et mortuis de duplo", Isto.

⁴⁸ "tuto lo di erano stati et stenano uniti insieme in una parte tra li quali erano de quelli de voiuoda Sandagl ... una schiera de gente de Versigna ... una quantita de vlachi i quali erano stati qui a Ragusa et carichato sopra lor caualli ben 300 salme di sale i quali ritornaua a casa. Et i quali vedando li nostri in Tribigna le ditte gente de Tribigna et de Versigna contra loro gitarno la sale et montando sopra li caualli perche erano ben 170 homeni andarno sopra li nostri. I quali vedendosi intornizati e contra loro esser quelli i quali credeuano esser amici se sbegotirno et mesesi in rotta. Et cusi forno rotti ... li detti vlachi son questi: Mirilouich, Bormasi, Podzergni, Plische, Bobani" (7.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 148-148v.

⁴⁹ "tutti quelli de Versigna fornno con quelli de Tribigna contra li nostri. Et a man salua esse de Versigna preseno piu di nostri i quali di puo ucidirno et una gran parte dele arme di nostri arobanno et tolsino et ogi in de anno. Et per lo simile fornno di certo con essi de Tribigna duo turme de vlachi Pilatouzi i quali tolsino et arobanno lo nacharado del capitano nostro et molte arme di nostri. E duo altre turme de vlachi Crisoeuichi i quali per lo simile tolsino et arobanno piu e piu arme ali nostri. E questo oltre li altri vlachi di quali per altre vi scriuessimo ... deli homeni del conte Gregore come per le prime vi scriuessimo e questo vi dicemo di certo" (10.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 153v.

⁵⁰ "li vlachi quelli de Versigna forno con quelli di Tribigna contra li nostri. Et cusi di nouo pur vi rescruemo et accetemo tanto per quello abiamo da essi propri de Versigna quanto da li nostri que forno nello fatto che tutti essi de Versigna forno nella bataglia con quelli de Tribigne contra li nostri. Et piu ucidirno et tagliarno delli nostri e de loro arme tolsino et aroborno che quelli de Tribigne" (12.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 155.

su Dubrovčani uvjerljivo pokušavali da povežu sa Sandaljevom neutralnošću kako bi izazvali njegovu reakciju.⁵¹

Sandalj je u ovom pitanju dao svoj pristanak da će izgrednici biti kažnjeni ali se založio za Radiča Dobrovojevića, što je izazvalo još veći pritisak Dubrovčana.⁵² Postavka koju su Dubrovčani iznosili pred Sandalja zaista je mogla biti tačna, a to je da je već uveliko kružila priča da su njegovi ljudi sa Radoslavljevim ljudima izvršili napad na Dubrovčane.⁵³ Dubrovčani ponovo ističu da su uz Vrsinjane u napadu učestvovali i ranije navođeni vlasi.⁵⁴ Nisu bile precizne brojke o ljudima koji su bili zarobljeni ili izginuli sa dubrovačke strane, pa su Dubrovčani prenijeli svoje podatke Sandalju Hraniću, govoreći o svojih 30 ljudi. Pored zapovjednika Marina Gučetića, među zarobljenima je bio i Nalko, sin čuvenog dubrovačkog vlastelina Vlahote Hrankovića, dok je Nikša Radina Ilić poginuo. Ostali nisu pripadali vlasteoskom krugu (*'altri son homeni di puocha mention et de bassi condicion et villani del contrado'*).⁵⁵ Još jedne prilike Dubrovčani su davali ubjedljive argumente Sandalju o učešću njegovih ljudi u sukobu na području Trebinja. Ovoga puta o dubrovačkim dokazima Sandalju je to mogao posvjedočiti i njegov poslanik Grupko Popović.⁵⁶

⁵¹ "che Radic Dobrouoeuich dicto Vragh fo principal guida et condutore de quelli de Versigna ad andar con quelli de Tribigne contra li nostri è che sconfitti che fornano li nostri subito caualcho in fretta a voiuoda Sandagl. Pero abiando et sapiando voi che esso Radiç sia stato ouer al presente si ritorna dila a Sandagl. Et voi dicete ad esso voiuoda questo che vi diremo d'esso Radiç. Et pregate che sopra luy ne voglia con effecto far vendeta, ma non abiando ne sapiando chel sia stato ne mo sia di la. Et voi lassate star de parlar d'esso Radiç al dito voiuoda" (12.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 155.

⁵² "Del condolersi che fa esso voiuoda della sconfitta di nostri ... molto maggiormente li regraciate dil ampia offerta chel fa con grande e bon animo di far vendeta delli vlachi e de quelli de Versigna e de li altri suoi che fornno contra li nostri alla detta sconfitta ... a quelli esso dixè non auer fatto ciò a noi ma alo capo d'esso" (14.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 157.

⁵³ "Et già per Radossau e suoi publicamente se dice che voiuoda Sandagl e con esso et lo aiuta et dagli li suo homeni in suo soccorso. E questa tal fama fui mo se spende et e usita di qua et di la per questa parte" (14.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 157.

⁵⁴ "Mirilouichi, Bormasi, Podzergni, Plische, Bobani, Pilatouzi et Crisoeuichi" (14.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 157.

⁵⁵ "Deli nostri dela cita et del contrade non fornno morti molti ne quanti se dice et e fama neanche sono personi piu de 30, di quali tanto morti quanto presi, non e da far ne mention se non de questi, zoe ser Marin Ni. de Goze capitano et Nalcho fiol de Vlachota Crancouich i quali son presoni. Et Nixa de Radin Illiich il qual fuo morto. Tutti li altri son homeni di puocha mention et de bassi condicion et villani del contrado" (14.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 157-157v.

⁵⁶ "e dubio non facciamo alli detti de Versigna e vlachi ritrouara moltissime arme deli nostri et anche le loro spada et arme in sanguente del sangue di nostri. Et già noi esaminando alcuni de quelli de Versigna volessimo che Grupcho con la sue orecchie al desse quello dixeno il qual credemo forse di ciò al di ne abia dato a saper alla magnificencia sua" (20.6.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 166.

Naravno, teško je bilo održavati neutralnost u sukobu Dubrovčana i Radoslava Pavlovića, obzirom da su primorski posjedi Pavlovića i Kosača bili izmješani. Sitnih čarki je bilo na obje strane, naročito obzirom na vlaha koji su prevozili teret i u ratnim uslovima. Ponekad je malo trebalo da se stvori iskra sukoba, a onda više nije bilo ni važno tko je prvi započeo.⁵⁷ Možda i stoga protiv Radića Dobrovojevića Sandalj nije ništa poduzimao. Kao da je dosta držao do tog svog čovjeka. U svakom slučaju Dubrovčani su bili i dalje uporni sa svojim zahtjevima o njegovom kažnjavanju.⁵⁸ Pored njega Dubrovčani su imali pritužbe i na Vukca, 'vojvodu vlaha Pliska' (Vukac Vignjević).⁵⁹

Očito je lanac hijerarhijske odgovornosti u ratu pucao pred primamljivim ratnim plijenom kojemu su se odavali pojedinci, grupe, a i skupine Sandaljevih podanika. Pored Radića, za kojeg se Sandalj zalagao, kao, očito, za svog najvažnijeg čovjeka na području Vrsinja, boljom pojavnošću u izvorima nije se proslavio ni Branko Dobrovojević, Radićev brat. Preko svoga poslanika kod Sandalja Hranića, Benedikta Gundulića, Dubrovčani obavještavaju Sandalja, iscrpnim pokazateljima izvješća konavoskog kneza o nedjelu Vrsinjana. Navedeno je da su, što bi se reklo 'u sred bijela dana', 18. februara 1431.g. ljudi Sandalja Hranića iz Vrsinja, Branko Dobrovojević, Bogiša Maksić i još neki, opljačkali Dubrovčane. U pljački unesrećeni Priboje Bogavčić i njegov sin Ljubetko, pored otimačine, pretrpjeli su, naročito Ljubetko, i teške tjelesne povrede.⁶⁰ Dubrovčani su

⁵⁷ "Intendessimo quello aueti scritto dil oltrazo facto per li soldadi nostri alli vlachi de voiuoda al qual voliamo dobiate dire che questo che questo con pura verita li dicemo che essi vlachi forno cason et principio di tuto mal, perche ritrouando da Ragusa al campo da Vergato duo soldadi con pane che aueuamo comprado fornno in via asaliti dali vlachi et tolto di pane et ferito uno d'essi. I quali armadi al campo con l'oltraggio a se fatto si mouerno li soldadi lor compagni contra li detti vlachi e ferili danno. Il che al dando noi non obstando chel torto fosse acomnizado dali vlachi per intemorire i nostri soldadi et aiutare li vlachi voiuoda i quali per suo amore tutaressimo in nostrosano. Abbiamo punito de preson et altramente come ne parse per assai essi nostri soldadi principali che fermo di quello et fatto comandamento per quanto anno cara la vita et gratia nostra non dobbiamo presavuere far dispiacer ne oltrazo ali vlachi et homeni del dicto voiuoda" (30.9.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 6v.

⁵⁸ Teško je znati na koga se odnosi jedna usputna informacija, možda na ljude Radoslava Pavlovića: "Dela differencia et homicidio seguito al' Lassua non e di nouo auer sentito pero questi sono delli atti et fatti d'esso catiuo homo ne mai altro da luy se potraue auer. Dio voglia sia stato per lo miglior aspetiamo de sentir que seguira per quello" (16.8.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 196.

⁵⁹ "Da lassar de Sisman per vendeta de Radiç Dobrouoeuich. Et de lo inquerar Vočaç voiuoda de Plische per quelli forno nella sconfita lal'demo la cautela et modo serua et tien voiuoda Sandagl partido che non mancho di quello dice ne fara vendeta d'essi" (19.8.1430.g.), DAD, Lettere di Levante, X, 197v.

⁶⁰ "Appresso perche adi 19 di questo receuessimo littera dal nostro conte de Canal el qual ne scriue adi 18 di questo da mezo zorni sul tereno de voiuoda Sandagl in Versigna per suoi homeni de voiuoda zoe Brancho Dobrouoieuch e Bogissa Maxich de Versigna et altri forno trobati dui nostri homeni zoe Priboe Bogaucich e suo fiol Liubetcho torandoli per

zahtijevali Sandaljevu akciju na obezbjeđenju sigurnosti njihovih trgovaca na njegovom posjedu, tražeći da primjernom kaznom nad Brankom Dobrovojevićem i Bogišom Maksićem spriječi slična dešavanja.⁶¹ Svoj zahtjev su ubrzo ponovili preko svoga poslanika, a i preko, u Dubrovniku tada prisutnog Sandaljevog poslanika i zastupnika Pribislava Pohvalića. Od strane Dubrovčana ova prilika je iskorištena i da se preko svoga poslanika kod Sandalja, sa posebno poslatim napisanim podacima, traži i ukradena oprema iz prošlogodišnje tragedije dubrovačke vojske na području Trebinja.⁶² U prvoj polovini marta 1431.g. Dubrovčani su bili obavješteni i obradovani pred Sandaljevom riješenošću da kazni navedene krivce. I dalje su insistirali na vraćanju opreme njihovih stradalnika.⁶³

Sandaljeva obećanja ipak nisu doticala kolovođe ovih napada. Znali su to i Dubrovčani. Očito je i da je Sandalj čuvao leđa svom vjernom vazalu, pa su to vremenom i Dubrovčani shvatili. Zato su drugačije djelovali. Septembra 1431.g. Dubrovčani su odlučili da, ukoliko dođu u priliku, po-

forza spada centura e borsa con denari prope nui e poy basconasseno el ditto Gliubetcho per tal modo che el sta a morte e solo Dio el puo scampar" (21.2.1431.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 42-42v.

⁶¹ "Impero ve commetiamo dobiati lamentamene granmente cum voiuada Sandagl indurli per nostra parte come sempre per la potente amititia vostra ala mia signoria e sta proferto e ditto che li nostri homeni puono andar securamente per le vostre tenute e cusi auer fatto comandamento per tuto el paese verro chel sia obseruado firmamente credamo. Et pregano caramente la signoria vostra che uoglia far tal rasone contra i detti Brancho e Boghissa e darli tal puntione chel sia cognosuto per effetto. La magnificentia vostra non voler che li homeni nostri siano per tal modo tratadi sul vostro tereno da li nostri homeni. Et che tal pena ad altri di nostri sia tal exemplio che mai piu ardir di mal far ali nostri non abia" (21.2.1431.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 42v.

⁶² "Appresso direti al ditto voiuada Sandagl che auegna per altre piu fiate nui se auemo lamentado ala sua magnificentia como a quella che ne ama de cordial e perfetto amor et ala qual sauramo despiaser e condolersi de ogni nostro Dalmazzo et anchor auemo pregado miser Pribissauo Poqualiza ad esso voiuada si debia per nostra parte lamentar de danni ali nostri dati per li homeni de Versigna de luy voiuada. Anchor abiando nui nouamente presentido per proprii homeni del detto voiuada Sandagl vicini de li nominati in la cedula in questa nostra inclusa lor auer robato ali homeni nostri forno in Tribigna sconfitti le arme in la ditto cedula desritte. E considerando che nui secondo el bon e cordial amor ne porta al ditto voiuada doueresimo da li suoi homeni essere ben viste e tratadi como nui facemo i suoi e non derobati come per lo modo ditto ano fatto pregamo la sua signoria cusi per honor suo e versa sitation del cordialissimo amor a nui el porta. E per exemplo de li altri suoi i qual non olsano a i nostri far Dalmazzo sarne tal puntione de i detti che al honor suo et a nui sia per asay" (28.2.1431.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 43.

⁶³ "Del oferir fa di far vendereta et castigare Brancho Dobrouoeuich e Masich et li altri de Versigne ... li regratiarete per parte nostra digandoli che cusi in luy abiamo firma fede et speranza fara e non altramente perche cusi allo honor suo e cordiale amor nostro se conuien. Ma sia loro vendereta come li piace voi pur instate e solicitate che al mancho tanto che seti di la faza che le arme deli nostri siano restitute per signo et principio de non voler passare senza vendeta et punicion del suo mal fare" (10.3.1431.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 20v.

kušaju uhvatiti svoga ljutog protivnika Radiča Dobrovojevića.⁶⁴ U svojoj namjeri su uspjeli. Nije poznato kada se to desilo, ali to je bilo izvjesno na proljeće naredne 1432. godine.⁶⁵ Očekivana je i Sandaljeva reakcija.

Takvo stanje pominje se početkom jula 1432.g. u napatku vlastelini Blažu Đorđiću, dubrovačkom poslaniku koji je izabran da izjavi saučešće vojvodi Sandalju i njegovoj porodici zbog smrti njegovog brata kneza Vukca Hranića. Ukoliko bi Sandalj insistirao, poslanik je imao obavezu da pripomene koju lošu riječ u prilog zarobljenom Radiču, za čija nedjela njegov gospodar ipak ne bi trebao dodatno intervenirati (*'che per tal scelerato e vitiosissimo homo non se voia ampagar ne cura far'*).⁶⁶ Možda je te prilike o tome i govoreno. Nije poznato je li Sandalj tada tražio svoga vazala. Dubrovčani ipak nisu puštali Radiča. Poznato je da je za njega Sandalj intervenirao septembra 1432.g., ali ni tada Dubrovčani nisu bili voljni da izidu u susret Sandaljevim intervencijama.⁶⁷ Sudbina Radiča Dobrovojevića izgleda da je bila zapečaćena. Njegov brat Branko Dobrovojević nastavio je po starom i poslije Konavoskog rata.

Branko Dobrovojević

Već smo vidjeli kako su tokom Konavoskog rata Dubrovčani više puta intervenirali kod Sandalja Hranića zbog Vrsinjana i Radiča Dobrovojevića, naročito poslije poraza kojeg su imali na području Trebinja. Na kraju, Dubrovčani su Radiča uhvatili. Njegova krajnja sudbina nije poznata. Njegov brat Branko, također optuživan zbog nasilja, i dalje se po-

⁶⁴ Sa strane: "Pro intromittendo Radiç Dobrouoeuich Vragh"; "de intromittendo Radiç Dobrouoeuich de Versigna dictus Vragh si conpertus fuit in contrata nostra Canalis venire ad confinia nostra siue in confinibus nostris" (18.9.1431.g.), DAD, Consilium Rogatorum, V, 36.

⁶⁵ "Prima pars est de induciando ad procedendum contra Radiç Vragh carceratum que prius si firmabiter; Prima pars est de inferrendo dictum Radiç" (19.4.1432.g.), DAD, Consilium Rogatorum, V, 79v.

⁶⁶ "Et digandove alguna cosa per Radiç Dobrouoeuich el qual abbiamo in prexon e vui pur per parte nostra li direti come la sua magnificentia puo auer intexo el ditto Radiuoiza longo tempo molte e molte fiade afatto gran danno e despiaser ali homeni de la signori de Ragusa in le nostre contrade e fuora in tanto che molti se marauigliano come el non sia sta amazato come rabioso. El qual siando per li suoi peccati acetato aue ordimento de vegnir in Ragusa. E siando ala mia signoria questo notificado per color i quali esso Radic aueua robado et danizati lo fecito in personar. Per lo qual Radiç io Biasio per mia parte prego e conforto la signoria nostra che per tal scelerato e vitiosissimo homo non se voia ampagar ne cura far" (3.7.1432.g.), DAD, Lettere di Levante, XI, 100v.

⁶⁷ "de excusando nos dominio Pribissauo Poqualiza ambaxiatori Sandagl pulchro modo de non relaxando Raduc Vragh detentum" (30.9.1432.g.), DAD, Consilium Rogatorum, V, 106v. Uporedi: Živković 1986, 114.

javljuje u izvorima. Branko Dobrovojević i njegovi ljudi tuženi su krajem 1432.g. Radivoj Raspačić optužio je Branka Dobrovojevića, Tomaša Miomanovića, Vukića Pokrajčića i Ratka Vukosalića zbog pljačke 10 ovnova koje je Radivoj imao na čuvanju kod Šišmana u Vrsinju.⁶⁸ Pominjani uz Branka bi mogli biti iz Vrsinja, što se da upratiti za Tomaša Miomanovića⁶⁹ i Ratka Vukosalića⁷⁰, a navedeni Šišman je Šišman Stjepanović, inače direktno navođen kao čovjek vojvode Sandalja Hranića.⁷¹ Već krajem decembra 1432.g. Branko Dobrovojević i njegovi ljudi iz Vrsinja ponovo su predmetom tužbe. Tužio ih je Vukac Radeljić zbog pljačke 14 ovnova. Tada su kao njegovi ljudi pomenuti Radašin i Radojko Miljević.⁷² Teško je konkretnije locirati ove ljude porodice Dobrovojević. Miljevićima iz Vrsinja vjerovatno je srodnik Ljupko Miljević pomenut u jednoj tužbi koja se trebala riješavati porotom 1426.g.⁷³ To bi se moglo reći i za Dabiživa i Dapka Miljevića. Oni su sa Petkom Radosalićem učesnici pljačke na području Vrsinja koja je prijavljena početkom augusta 1432.g.⁷⁴

Branko Dobrovojević je pominjan i u vrijeme Sandaljevog nasljednika sinovca vojvode Stjepana Vukčića. Novembra 1439.g. Branko je bio sa većom grupom svojih zemljaka upleten u pljačku jednog vola.⁷⁵ Maja 1442.g. Branko je sa dvojicom Miloševića, Bogišom i Večerinom, te Bra-

⁶⁸ "Radiuoy Raspacich ... castrati decem quos habebat in domo Sisman de Versigne ... Branchus Dobrouyeuich, Tomas Miomanouich, Vochich Pocraycich, Radchus Vochossalich ... furati fuerunt castratos" (5.12.1432.g.), DAD, Lamenta de foris, IX, 163.

⁶⁹ "Branchus Predoeuich et Vlatchus Bogoeuich ... supra Sisman Stipanouich et Radossauum fratrem suum de Versigna, Jurag Miomanouich et Thomas fratrem suum de Versigna, Vocxam Pribilouich de Versigna, Dapchum et Dabisium Mirchouich fratres homines supradicti Vocxe, Radiç et Radogna Russich de Canali fratres et Vocxam Sinozich de Canali. Eo quod dicti supra accusati nomine essere possunt sex dies sibi aceperunt per vini in Versigna in domo Bochete Bogoeuich capita triginta quinque animalium silicet castratorum" (1.12.1423.g.), DAD, Lamenta de foris, V, 237v.

⁷⁰ Vidi niže u: (11.11.1439.g.), DAD, Lamenta de foris, XIII, 87.

⁷¹ "Radossauus Budoeuich de Canali ... supra Sisman Stiepanouich de Versigne hominem voiuode Sandagl. Eo quia in die sancti Dimitri preoxime preteriti in Versigne prope domum ipsius Sisman dictus Sisman ... verberavit cum corda nuda et violenter sibi diripuit in denariis yperperum unum et de sale starichium unum et unam fochaciam" (30.11.1427.g.), DAD, Lamenta de foris, VII, 242.

⁷² "Vuchaz Radelych ... conqueriter supra Branchum Dobrouoeuich et supra homines dicti Branchi. Eo quia dictus Branchus cum dictis suis hominibus furtiue accepit et alio dixit suprascripti Vochaz castronos XIII. Qui homines dicti Branchi sunt, videlicet, Radassin Milyeuich et Radoychus Milyeuich" (24.12.1432.g.), DAD, Lamenta de foris, IX, 175.

⁷³ "supra Gliupcho Miglievich de Versigna" (4.5.1426.g.), Nedeljковиć 1978, 48. Na jednom mjestu je pogrešno pročitano kao 'Miglienić' u: Čučković 1970, 345.

⁷⁴ "Goycha Stoysalia ... conqueriter supra Petchum Radossalich et Dabisium et Dapchum fratres Milieueich. Eo quia dicti acusati acceperunt duos porchos dicte Goyche ... Et hoc fuerunt in Versigna" (6.8.1432.g.), DAD, Lamenta de foris, IX, 105.

⁷⁵ "Stancho Dobrinouigh ... facit lamentum supra Thomasum Dobrasinouigh et villanos suos de Versigna et supra Brancho Dobrouoeuigh, Alexa Dabisinouigh, Bogdan Conasigh, et frater eius, et Vuchazh Protraycigh, Ratcho Vucosaligh cum frater suo, Dobrasinus

janom Dabižinovićem optužen za pljačku Priboja Cvjetkovića i njegovog sina Milorada.⁷⁶ Sa svojim čovjekom Brajanom Dabižinovićem pomenut je jula 1443.g.⁷⁷ Ljudi Branka Dobrovojevića, čovjeka hercega Stjepana Vukčića bili su umiješani u jednu pljačku iz oktobra 1454.g.⁷⁸

Summary

Robberies and violences of Dobrovojevićs, The Men of Duke Sandalj Hranić from area Vrsinje

The Dobrovojevićs, people of Great Duke of Bosnian *rusag*, Sandalj Hranić Kosača, present the most important landowner family on area Vrsinja (Zubaca), situated in between Konavle and Trebinje. At historical scene they were well known in period between 1420 and 1430. The information about them are quite rare and one-sided. Founder of the family Dobrovojević is probably Dobrovoj Branojević. Favourable startegic position near border with Ragusa (and Konavle) and important roads which crossed area Vrsinja, the Dobrovojevićs used on their own way. Due to many robberies of their neighbors, the rich traders from Ragusa and Konavle, the family, successors of Dobrovoj Branojević recieved epithet as infamous robbers, especially Radič Dobrovojević, called Vrag (Devil). The robbery, as their important occupation, the Dobrovojevićs specialy presented during Konavle war (1430-1433), misusing neutral status of their master, Duke Sandalj Hranić in this war. It provoked strong reaction of the Ragusan inhabitants, because the Dobrovojevićs could not be protect even by Duke Sandalj Hranić.

Condienigh, Smouay et Brayan Liubchouigh omnes de Versigna ... aciperunt sibi unum bouem" (11.11.1439.g.), DAD, Lamenta de foris, XIII, 87.

⁷⁶ "Priubius Cuietcouigh et Milorat eius filius ... fecit lamentum supra Boghissam Miloseuigh et Brancum Dobrouoeuigh et Vecerinum Miloseuigh de Xsubci et Braianum Dabisinouigh dicentes quod cum ipsi Priubius et Milorat venirent de Verma Ragusium ducentos XXVIII capita caprarum et tres porcos et duos copellos farine suprascripti accusati insultauerunt ipsas in via et arapuerunt sibi per vini ipsas viginti octo capras, tres porcos, unam bursam cum quattuor grossis, unum capellum lane, unam camiaiam, duas utras. Et postea verberauerunt eas et nisi aufugissent et ipsi fuisset interfecti ab illis" (06.05. 1442.g.), DAD, Lamenta de foris, XV, 174.

⁷⁷ DINIĆ (1967), 77.

⁷⁸ "Ser Domenego Ni. de Poza e Stipan Musbratouich de Chanal de Dogna Gora ... sopra homeni de Brancho Dobrouoeuich de Versigna homo de cherzech" (23.1.1454.g.), DAD, Lamenta de foris, XXVII, 129 v; DINIĆ (1967), 53, 77.

Literatura

- Čirković, S. 1964, Istorija srednjovekovne bosanske države. Srpska književna zadruga, Beograd 1964.
- Čučković, V. 1970, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV i XV veka. Godišnjak Pravnog fakulteta 18, Sarajevo 1970., 331-354.
- Dinić, M. 1967, Humsko-trebinjska vlastela. Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja 397, Odeljenje društvenih nauka 54, Beograd 1967.
- Kapetanić, N. 1999, Podjela zemlje u Vitaljini u 15. stoljeću. Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku 37, Dubrovnik 1999., 9-31.
- Kapetanić, N. / Vekarić, N. 2002, Konavoski rodovi 2. Posebna izdanja Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice X/2, Dubrovnik 2002.
- Nedeljković, B. 1978, Mešovita porota. Dubrovačka dokumenta XIV i XV veka o pograničnoj poroti. Miscellanea XVII/6, Beograd 1978., 7-180.
- Tošić, Đ. 1998, Trebinjska oblast u srednjem vijeku. Srpska akademija nauka i umetnosti, Istarski institut, Posebna izdanja 30, Beograd 1998.
- Truhelka, Ć. 1917, Konavoski rat (1430-1433). Glasnik Zemaljskog muzeja 29, Sarajevo 1917., 145-211.
- Živković, P. 1981, Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća. Institut za istoriju, Studije i monografije, Sarajevo 1981.
- Živković, P. 1986, Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV. i XV. stoljeću (Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću. Pojava građanske klase i novog plemstva). Univerzal, Biblioteka Istorija i revolucija, Tuzla 1986.